

Igra i socijalna interakcija djece s autizmom

Filipančić, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:287999>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Martina Filipančić

IGRA I SOCIJALNA INTERAKCIJA DJECE S AUTIZMOM

Diplomski rad

Zagreb, srpanj, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Martina Filipančić

IGRA I SOCIJALNA INTERAKCIJA DJECE S AUTIZMOM

Diplomski rad

Mentor rada:
prof. dr. sc. Siniša Opić

Zagreb, srpanj, 2024.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. POREMEĆAJ AUTISTIČNOG SPEKTRA	2
2. IGRA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI	5
2.1. Funkcionalna igra djece s autizmom.....	6
2.2. Konstruktivna igra djece s autizmom.....	7
2.3. Simbolička igra djece s autizmom	7
2.4. Igra s pravilima djece s autizmom	7
3. SOCIJALNA INTERAKCIJA.....	9
3.1. Uloga vršnjaka	9
3.2. Uloga stručnjaka.....	11
4. STUDIJA SLUČAJA	13
4.1. Razrada slučaja	13
4.2. Situacija br. 1	16
4.3. Situacija br. 2	17
4.4. Situacija br. 3.	19
4.5. Situacija br. 4.	20
4.6. Situacija br. 5.	21
4.7. Situacija br. 6	22
4.8. Zaključak studije slučaja	24
5. INTERVENCIJE.....	26
5.1. Socijalne priče.....	28
5.2. Načini poticanja igre i socijalne interakcije.....	29
5.3. Floortime.....	31
ZAKLJUČAK	34
LITERATURA.....	36
PRILOZI I DODACI.....	38
Izjava o izvornosti diplomskog rada	46

SAŽETAK

Igra ima vrlo važnu ulogu u razvoju svakog djeteta jer značajno doprinosi razvoju dječjih intelektualnih i motoričkih sposobnosti, a utječe i na njihov razvoj u društvenom i emocionalnom području. Ona je većini djece spontana i kreativna aktivnost dok su interakcije kroz igru značajan dio djetetova razvoja jer potiču kognitivni, emocionalni i osobni rast djeteta. Za djecu redovnog razvoja uključivanje u maštovitu i socijalnu igru je prirodni dio života i za njih proces igre znači stalno suočavanje s okolinom i novim situacijama. Autizam je definiran kao razvojni poremećaj koji uvelike utječe na integraciju djece u društveni život. Djeca s poremećajem iz autističnog spektra (u daljnjem tekstu PAS) suočavaju se s različitim nedostacima u području socijalne i kognitivne igre, što može predstavljati rizik za razvojne nedostatke i isključivanje djece s PAS-om od strane vršnjaka. Ukoliko dijete pokaže teškoće u ključnim aspektima života, kao što su igra i socijalna interakcija, bitna je rana intervencija. Tako je vrlo značajna podrška odraslih osoba, u prvom mjestu roditelja, zatim odgojitelja te drugih stručnih suradnika poput edukacijskih rehabilitatora i logopeda, da prepoznaju nedostatke i potiču igru djece s PAS-om te im tako omoguće pozitivnu suradnju s drugom djecom i napredak u cjelokupnom razvoju.

U teorijskom dijelu ovog diplomskog rada opisane su karakteristike autizma kao poremećaja, a detaljnije su opisane igre za djecu s PAS-om te njihov način komunikacije. U radu se navode primjeri iz prakse kako bi se prikazalo funkcioniranje djece s autizmom u igri i interakciji, a naglasak će biti na primjeru dječaka iz studije slučaja u ustanovi ranog i predškolskog odgoja.

Ključne riječi: autizam, igra, socijalna interakcija, intervencija

SUMMARY

The game plays a very important role in the development of every child, because it significantly contributes to the development of children's intellectual and motor skills and also affects their development in the social and emotional sphere. For most children, it is a spontaneous and creative activity, while interactions through play are a significant part of a child's development because they encourage the child's cognitive, emotional and personal growth. For children with regular development, involvement in imaginative and social play is a natural part of life, and for them the play process means constant confrontation with the environment and new situations. We define autism as a developmental disorder that greatly affects the integration of children into social life. Children with an autism spectrum disorder (hereinafter referred to as ASD) face various deficits in the area of social and cognitive play, which may represent a risk for developmental deficits and exclusion of children with ASD from their peers. If a child shows difficulties in key aspects of life, such as play and social interaction, early intervention is essential. Thus, the support of adults, first of all parents, then educators and other professional associates such as educational rehabilitators and speech therapists, is very important, to recognize the shortcomings and encourage the play of children with ASD, thus enabling them to cooperate positively with other children and progress in their overall development.

In the theoretical part of this thesis, the characteristics of autism as a disorder are described, and the games for children with ASD and their way of communication are described in more detail. It is intended that the work will be permeated with examples from practice in order to show the functioning of autistic children in play and interaction, and the emphasis will be on the example of a boy from a case study in an institution of early and preschool education.

Key words: autism, play, social interaction, intervention

UVOD

U današnje vrijeme izuzetno se povećao broj djece s teškoćama u razvoju, a u tu skupinu svakako ubrajamo i porast broja djece s autističnim spektrom. Autizam je cjeloživotni razvojni poremećaj koji se javlja u različitim stupnjevima i on je dio spektra koji se naziva poremećaji autističnog spektra ili PAS. Predstavlja jedan od najtežih razvojnih poremećaja jer započinje već u ranom djetinjstvu, ugrožava djetetov napredak, a samim time i funkcioniranje u društvenom svijetu odraslih (Remschmidt, 2009). Poteškoće u komunikaciji, ponašanju i socijalnim interakcijama sastavni su dio teškoća koje autizam obuhvaća. Samim time, zahtijeva individualizaciju odgojno-obrazovnog programa, jer se stupanj teškoća razlikuje od djeteta do djeteta. Važno je prilagođavanje materijala djetetovim potrebama, sposobnostima i interesima (Bujas Petković, Frey Škrinjar i sur., 2010).

Rano djetinjstvo vrijeme je učenja socijalnih vještina za uspješno prilagođavanje okolini. Tako su interakcije kroz igru značajan dio djetetova razvoja jer potiču kognitivni, emocionalni i osobni rast djeteta (Biel i Peske, 2007). U ranom i predškolskom razdoblju djeca kroz igru stječu socijalne vještine. Igra je aktivnost u kojoj se djeca druže, istražuju i stječu nova znanja i iskustva, stoga je njena uloga od iznimne važnosti (Duran, 1997). Za djecu urednog razvoja uključivanje u igru prirodan je dio života dok se djeca s autizmom suočavaju s raznim teškoćama u području igre i interakcije. Vrlo je značajna uloga odraslih, da kroz igru i socijalne interakcije omogući suradnju i spriječi isključivanje djece s autizmom od strane vršnjaka (Greenspan i sur., 2003).

U teorijskom dijelu ovog diplomskog rada polazi se od opisivanja i definiranja temeljnih karakteristika autizma kao teškoće, dok se naglasak stavlja na razvoj igre i socijalne interakcije kod djece. Opisat će se uloge vršnjaka i stručnjaka u radu, a zatim i moguće intervencije te načini poticanja igre i socijalne interakcije kod djece s PAS-om.

U istraživačkom dijelu ovog rada naglasak je na studiji slučaja. Analizirat će se načini igre i socijalne interakcije dječaka s poremećajem iz autističnog spektra te uvidjeti intervencije stručnjaka za bolje funkcioniranje dječaka u skupini s vršnjacima. Svrha studije slučaja bit će prikazati razliku u igri i socijalnoj interakciji dječaka s PAS-omi djecom urednog razvoja. Zanimalo nas je ima li intervencijski pristup pozitivne učinke na razvoj igre i socijalne interakcije kod djece s PAS-om.

1. POREMEĆAJ AUTISTIČNOG SPEKTRA

Kako bi se shvatilo funkcioniranje djeteta iz spektra autizma u igri i socijalnim interakcijama, potrebno je shvatiti pojam autizma i njegove značajke. Autizam je cjeloživotni neuro razvojni poremećaj koji se javlja u različitim stupnjevima te pripada dijelu spektra kojeg zovemo poremećaji autističnog spektra (Remschmidt, 2009) ili skraćeno PAS. Autizam se javlja u ranome djetinjstvu, a najčešće započinje u prve tri godine života djeteta, iako neki roditelji tvrde da su određena odstupanja primijetili i prije prve godine života. Poremećaj je češći kod dječaka te je omjer dječaka i djevojčica 4: 1 (Zrilić, 2011), ali zašto je tako, nije znanstveno dokazano. Kada je riječ o autizmu, misli se na cijeli spektar razvojnih poteškoća pa tako ne postoji dvoje djece s istim simptomima i potrebama. Ni jedno dijete s dijagnozom poremećaja autističnog spektra nije isto i individua je za sebe. Kroz povijest su se stvarale različite teorije i definicije ovog poremećaja, ali je Leo Kenner, psihijatar s Harvarda, bio prvi koji je opisao poremećaj i nazvao ga sindromom infantilnog autizma te zaključio da se takva djeca fizički ne razlikuju od druge djece, ali da se uglavnom javljaju slični simptomi poput poteškoća u govoru, komunikaciji i ponašanju (Remschmidt, 2008). Tako je u svojoj knjizi „Autistični poremećaji afektivnih veza“ objavljenoj 1943.god. opisao zajednička obilježja poremećaja kod jedanaestero djece i naveo iskustva roditelja koja ih opisuju kao da su sama sebi dovoljna, najsretnija kad ih se ostavi na miru, ne obraćaju pažnju na okruženje oko sebe te se ponašaju kao da su hipnotizirana (Remschmidt, 2008). Kod djece s PAS-om nerijetko se primjećuje istodobno postojanje drugih poremećaja poput epilepsije i intelektualnih teškoća te anksioznosti ili poremećaja senzorne integracije (Bujas Petković, Frey Škrinjar i sur, 2010).

Nadalje, kada govorimo o obilježjima i simptomima djece u spektru autizma mislimo na široki spektar različitih poteškoća koja nisu ista kod sve djece s dijagnozom. Međutim, sva djeca s PAS-om imaju teškoće u razumijevanju društvenih odnosa i socijalnoj interakciji dok stupanj i vrsta teškoće variraju (Poučavanje učenika s autizmom, 2008). Kada stručnjaci dijagnosticiraju autizam vode se područjima dječjeg razvoja kroz četiri osnovne kategorije, a to su:

- komunikacija
- socijalna interakcija
- neobično ponašanje
- učenje.

Kategorija „komunikacije“ odnosi se na neobičnu intonaciju glasa, nedostatak pokazivanja prstom na neki predmet ili igračku od interesa ili korištenje ruke druge osobe kao „alata“ da bi dijete dohvatilo željeni predmet. Vrlo je česta pojava eholalija, što znači da djeca ponavljaju ono što su čula bez razumijevanja značenja i funkcije (Thomson, 2016). Teškoće u komunikaciji kod djece najčešće se ne uočavaju prije druge, a posebno prije treće godine života djeteta (Zrilić, 2011). Takva djeca o sebi govore u trećem licu i dosta kasno nauče sebe oslovljavati riječju „ja“. Također, ponavljaju određene riječi ili rečenice iz raznih pjesmica i crtića izvan konteksta. Često imaju poteškoća u razumijevanju usmenih informacija kao i pamćenja naloga u nekoliko slijeda (Poučavanje učenika s autizmom, 2008).

Kategorija „socijalne interakcije“ obuhvaća izbjegavanje kontakta očima te siromašnu upotrebu mimike i gesti. Dijete s autizmom ne odaziva se na vlastito ime, odbija dodir i blizinu drugih ljudi i samim time povlači se u sebe i svoj svijet. Nadalje, izostaje socijalni smiješak, empatija prema drugima, a vrlo često ne iniciraju kontakte s vršnjacima niti odgovaraju na inicirani kontakt od strane vršnjaka. Također se javljaju stereotipna ponavljanja u govoru i motorici (Poučavanje učenika s autizmom, 2008).

Kategorija „neobičnog ponašanja“ kod djece s PAS-om najviše se odnosi na način igre i njihovo manipuliranje predmetima i igračkama. Javlja se stereotipna igra koja se karakterizira nizom ponavljajućih radnji (Remschmidt, 2008), što se prepoznaje tako da nekom igračkom od interesa „mašu“ sebi pred očima. Ponavljajuće radnje mogu biti i lupanje rukom ili predmetima, hodanje na prstima, ljuljanje, mahanje, pljeskanje, okretanje i skakanje vlastitim tijelom. Vrlo često se uočava zaokupljenost uskim područjem interesa ili dijelovima predmeta pa takva djeca često i opetovano mogu voziti autiće pred očima gledajući u kotače koji se vrte (Poučavanje djece s autizmom, 2008). U igri manipuliranja često slažu predmete u liniju, promatraju ih pod određenim kutovima i uglavnom imaju specifične interese poput brojeva i slova pa nije neobično da dijete s autizmom zna sva slova ili brojeve u dobi od tri godine. Također, ne imitiraju svakodnevne situacije u igri, a vidljiva je prevelika ili premala osjetljivost na zvukove, svijetlo i različite teksture poput brašna, riže i plastelina što im stvara ugodu ili neugodu (Zrilić, 2022).

Djeca s poremećajem autističnog spektra (PAS) u kategoriji „učenja“ često imaju poteškoća u praćenju više uzastopnih naloga. Stoga im je potrebno pojednostaviti upute, a u nekim slučajevima i fizički ih usmjeriti, kako bi shvatili što se od njih očekuje. Nemaju sposobnost usmjeravanja pažnje drugih ljudi i teško razumiju emocije pa često vidimo kako dijete s PAS-

om namjerno udari drugo dijete ili uzima predmet drugom djetetu samo kako bi izazvalo reakciju i vidjelo trenutnu emociju. Nemaju sposobnost planiranja, organiziranja i rješavanja problema što vidimo u situaciji gdje trebaju privući stolicu i popeti se na nju kada žele dohvatiti određeni predmet na njima nedohvatljivom mjestu. Vrlo često uče uz vizualnu pomoć sličica te nerijetko njima slažu rečenice, a mogu i vrlo lako naučiti čitati bez da su razumjeli pročitano ili rješavati logičke matematičke zadatke bez prijašnjeg znanja numeričkog računanja (Poučavanje učenika s autizmom, 2008).

Ostale karakteristike djece s PAS-om vidljive su u težoj kontroli senzornih podražaja stoga je potrebno uzeti u obzir vrstu i količinu istih. Prethodno je navedeno kako hiper-reaktivni i hiporeaktivni podražaji uvelike utječu na djetetove reakcije pa se često uočava preosjetljivost djece s PAS-om na taktilne, vizualne, auditivne, olfaktorne, vestibularne i proprioceptivne podražaje. Kod djece s PAS-om povezani su vizualni i proprioceptivni sustav, ali se više oslanjaju na vizualni sustav. To je vidljivo u načinu učenja, gdje bolje savladaju problemske i socijalne situacije kada im se pokaže vizualnim prikazom. S druge strane, njihov mozak ne može selektirati previše vizualnih informacija pa dolazi do prestimulacije što, nadalje, dovodi do nepoželjnih ponašanja zbog nerazumijevanja konteksta. Isto tako, ona drugačije doživljavaju svoje tijelo pa je često vidljivo kako, zbog neimanja percepcije vlastitog tijela, zrcale određene pokrete. Primjerice, kada mašu rukom, dlan okreću prema sebi i svom licu, a ne prema sugovorniku. Teško određuju dubinu prostora u kojem se nalaze pa se nerijetko susreću djeca s PAS-om koja se boje sići ili popeti stepenicama, ne znajući koliko visoko podići nogu ili pak skočiti ili doskočiti s male visine.

S obzirom na sve navedeno, potrebno je ranim otkrivanjem, dijagnostikom i odgovarajućom ranom intervencijom utjecati na djetetov razvoj, obrazovanje i osposobljavanje za daljnji život u društvenoj zajednici. Uz primjerene oblike potpore u vidu individualiziranih edukacijsko-rehabilitacijskih programa može se utjecati na djetetovu igru i socijalnu interakciju koja mora postati prioritet kod djece s PAS-om (Bujas Petković, Frey Škrinjar i sur., 2010).

2. IGRA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

U današnje vrijeme, digitalni razvoj diktira naše živote i djeca su sve više izložena raznim internetskim sadržajima pa je sada značajnije no ikad pratiti njihov razvoj kroz igru. Od vrlo ranog djetinjstva, već od prvih mjeseci nakon rođenja, igra je glavna aktivnost i preokupacija djeteta i ona ga prati tijekom cijelog odrastanja (Mendeš, Mandić, Goran, 2020). Igra je osnova dječjeg psihičkog razvoja i utječe na kognitivni, socijalni, motorički i emocionalni razvoj sve djece (Valenčić Štemberger, 2021). To je univerzalna aktivnost koja se može shvatiti kao dijalog između mašte i stvarnosti, prošlosti i sadašnjosti, realnosti i apstrakcije te sigurnosti i opasnosti (Hočevan, 2023). Također, u posljednjih nekoliko godina sve je više djece s teškoćama u razvoju pa tako i djece s PAS-om. Igra djetetu nije samo igra. Djeca kroz igru stiču sposobnost samoregulacije, uče se nositi s emocijama te istražuju uloge i pravila društva. Igra im služi kao sredstvo za izražavanje emocija i otkrivanje skrivenih osjećaja poput nezadovoljstva, ljutnje ili agresije (Gjurković, 2018). Svako dijete u svoju igru unosi dio sebe, ona ga opušta i pomaže mu proživjeti i rješavati svoje probleme i strahove (Duran, 1997). Igranje predstavlja glavni put učenja i spoznaje malog djeteta o životu i objektima koji ga okružuju. Putem igre dijete komunicira s okolinom i usvaja društveno prihvatljive oblike ponašanja. Kroz igru razvija se fleksibilno i kreativno razmišljanje, uči se rješavanje problema, vježba korištenje jezika imenujući stvari i pojave te savladava socijalne vještine u igri s vršnjacima. S druge strane, ona je jedno od najučinkovitijih odgojnih sredstava koji ima značajan utjecaj u socijalizaciji djece. Igramo možemo korigirati nepoželjna ponašanja djeteta, usmjeriti ih u pozitivnom smjeru, ali i utjecati na razvoj samopouzdanja i međusobne suradnje (Duran, 1997).

Igra se dijeli u nekoliko kategorija. U kategoriji društvene složenosti dijete prvo bez uključivanja promatra druge kako se igraju, zatim se samostalno kreće igrati bez da se približi drugoj djeci, dok u dobi od treće do četvrte godine dolazi do usporedne igre gdje se djeca igraju istim igračkama, ali bez suradnje. Tek oko pete godine započinje suradnička igra u kojoj djeca u grupi stvaraju socijalne odnose i interakciju (Mendeš, Marić, Goran, 2020).

Isto tako, s obzirom na spoznajnu razinu svakog djeteta igru možemo podijeliti i na:

- funkcionalnu,
- konstruktivnu,
- simboličku
- igru s pravilima.

U nastavku rada svaka od njih detaljnije će biti opisana, ali i kroz viđenje djeteta s autizmom. Igra djeteta s PAS-om, s druge strane, potpuno je drugačija od igre djeteta urednog razvoja. Budući da se pretežno ne igraju, odnosno izbjegavaju igru s drugom djecom, oni se igraju sami sa sobom, uvijek na isti način, odabirući predmete koji nisu namijenjeni za igru. Društvene igre u potpunosti izbjegavaju ili kod njih izostaje razumijevanje istih (Zrilić, 2011). Važno je ne puštati ih da se dugo igraju sami jer postoji mogućnost da im igra postane previše stereotipna i da usvoje navike u igri koje se kasnije teško ispravljaju. Kod djece s autizmom vidljiv je veliki razvojni nedostatak u socijalnom razumijevanju interakcija i oni se očituju kao teškoće u uporabi i razumijevanju neverbalne komunikacije, teže uspostavljaju socijalne interakcije i pokazuju nedostatak socijalne i emocionalne otvorenosti (Valenčić Štembergar, 2021). Kašnjenja u socijalnoj interakciji, komunikaciji i nerazumijevanju socijalnih konteksta povezuje se sa slabije razvijenim vještinama i sposobnostima djece s PAS-om pa je to često posljedica usporenog razvoja igre na kognitivnoj i socijalnoj razini. Zbog specifičnih interesa djeteta s PAS-om sposobno je dulje vremensko razdoblje usredotočiti se na vizualno gledanje samo jednog predmeta (Budek, 2021). Ciljevi učenja igre kod djeteta s PAS-om trebali bi biti usmjeravani na sposobnost generaliziranja tako da naučene vještine djeteta može pokazati i kroz druge situacije i kontakt drugih osoba.

2.1. Funkcionalna igra djece s autizmom

Funkcionalna igra razvija se kod djeteta u prvih godinu dana života, a označava igru novim funkcijama koje sazrijevaju kod djeteta. Dijete tijekom igre ispituje funkciju i osobitost predmeta ili materijala kojim manipulira. Većinom su to senzomotorne aktivnosti, igre raznim predmetima te igre glasovima, slogovima i riječima (Mendeš, Marić, Goran, 2020). Kod djece s PAS-om funkcionalna igra ne razvija se spontano već se, u odnosu na razvoj igre djece redovnog razvoja, pretvara u vrlo jednostavnu i stereotipnu igru. U nju su uključeni vrlo kratko te izvode manje funkcionalnih radnji od djece redovnog razvoja. Također je drugačiji odabir i upotreba funkcionalne igračke. Ovakvu igru najčešće vidimo kada djeteta uzima funkcionalnu igračku (drvenu umetaljku ili *puzzle*) pa svaki njezin dio pogleda pod određenim kutom, slaže u liniju ili njome maše pred očima, vrti rukom, miriši, stavlja u usta. Prema Valenčić Štembergar (2021), nedostaci u razvoju funkcionalne igre očituju se daljnjim nedostatkom razvoja ostalih aspekata igre što znači da se nedostaci očituju i u razvoju simboličke igre i njenih elemenata.

2.2. *Konstruktivna igra djece s autizmom*

Za razliku od funkcionalne igre, konstruktivna igra ima svoj cilj, a to je da od nečega naprave nešto. U ovu skupinu spadaju igre građevnim materijalom, poput drvenih ili lego kocki, gradnja naselja ili konstrukcije poput igre u pješčaniku ili staze za automobile (Gjurković, 2018). Također, dijete od plastelina pokušava napraviti *pizzu* ili od kocaka izgraditi toranj. Ovakav način igre rijetko se javlja kod djece s autizmom jer ono ne vidi smisao gradnje tornja ili staze za automobile kako bi po njemu vozili autić.

2.3. *Simbolička igra djece s autizmom*

Simbolička igra poznata je još pod nazivima igra uloga, igra mašte i stvaralačka igra. Ona je kognitivno vrlo složena igra koja uključuje socijalne elemente, što se najbolje vidi u preuzimanju uloga drugih ljudi (Gjurković, 2018). Simbolička igra je najuočljivija kada se djeca igraju doktora, u kuhinji ili pak bebama i lutkama u obiteljskom centru sobe dnevnog boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Također su to igre dramatizacije i oponašanja, dok njen razvoj ovisi o sposobnostima djeteta da dijeli interese i pažnju s drugim ljudima ili vršnjacima. Kod djece s PAS-om karakterističan je izostanak simboličke igre, a kod nekih se autista javlja samo u određenim početnim elementima. Primjerice, stavimo li dijete s PAS-om ispred kućice za lutke i damo mu dvije lutkice, u većini slučajeva ono neće znati što i kako se igrati već će započeti stereotipnu igru ili jednostavno čekati nastavak i uputu odgojitelja. To nam dokazuje da simbolička igra ne uključuje spontanost, već su to naučeni rutinski oblici igre (Marijan, 2015). Ona se ne može usvojiti ukoliko nisu ostvareni prethodni preduvjeti za stvaranje simboličke igre, a to su prvenstveno ovladavanje funkcionalnom i konstruktivnom igrom.

2.4. *Igra s pravilima djece s autizmom*

Igre s pravilima su igre u kojima postoje unaprijed određena pravila, a uglavnom sadrže i elemente natjecanja. Dijete igranjem prihvaća i slijedi pravila, a često mora prilagoditi svoje reakcije i želje (Gjurković, 2018). Igre s pravilima dijele se na:

- pokretne igre
- didaktičke igre.

Kako im samo ime govori, pokretne igre su igre s kretanjem dok u didaktičke igre s pravilima spada igra „Čovječe, ne ljuti se“ te razne varijacije na temu.

Kako bi se razumjelo na koji način dijete s PAS-om funkcionira u igri s pravilima, u nastavku slijede primjeri.

Kada smo u skupini procijenili da su djeca dovoljno kognitivno usvojila vještine potrebne za daljnje učenje različitih igara, odlučili smo uvesti nekoliko igara s pravilima. Svakodnevno smo djeci verbalnim i vizualnim prikazom pokazali pravila igara „Dan-noć“ i „Glazbene stolice“. Kako bi djeca bolje shvatila igru, naizmjenice smo im, vizualnim karticama za dan (sunce) i noć (mjesec), prikazivali ono što slijedi. Jedan odgojitelj pokazivao je kartice, dok je drugi zajedno s djecom igrao igru. Djeci je bilo potrebno dotaknuti ih kako bi shvatili što slijedi, a nakon određenog broja ponavljanja i mijenjanja brzine igre, vidno su uživali. Igru „Glazbene stolice“ ni jedan od petero dječaka, unatoč pjesmi od interesa, vizualnom prikazu i fizičkoj podršci odgojitelja, nije usvojio. Igru „Čovječe, ne ljuti se“ djecu smo učili u koracima. Vrlo komplicirano im je bilo usvojiti i pratiti redosljed igranja, kao i pravila, dok su brojanje dosta brzo svladali. Nakon savladavanja pravila u igri s odgojiteljem, polako smo igru prebacivali na vršnjake te je krajnji rezultat bio da su dvojica dječaka uz vizualni prikaz reda mogla samostalno igrati igru.

3. SOCIJALNA INTERAKCIJA

Interakcija s okolinom kritičan je čimbenik u razvoju djeteta (Ayres, 2009). Za velik broj ljudi, socijalna interakcija dio je svakodnevnog života, dok je većina sposobna komunicirati s drugima bez većih problema. Pri ostvarivanju komunikacije, dijete treba naučiti kako pročitati govor tijela i izraze lica, a pritom ostvarivati kontakt očima (Thompson, 2016). Djetetu s autizmom to je iznimno teško pa postaje vrlo zbunjen, ne razumije kako i kada reagirati na odgovarajući način, stoga se i javljaju ponašanja opisana u ranijem dijelu ovoga rada. Dijete s nedovoljno razvijenom socijalnom interakcijom te s PAS-omi nije sposobno odrediti socijalne granice pa je često vidljiva pretjerana ili premala potreba za fizičkim kontaktom. Isto tako, specifičan način interakcije dovodimo u vezu s nerazumijevanjem komunikacije, kako od strane djeteta s PAS-om tako i od strane vršnjaka. Primjerice, u želji da ostvari interakciju s vršnjakom, dijete s autizmom će guranjem pokušati privući pažnju. To je, naravno, za dijete urednog razvoja, neprimjeren način izražavanja pa će reagirati izlaženjem iz situacije i odbijanjem daljnje interakcije. Također, u želji za ostvarivanjem interakcije, dijete s PAS-om opetovano će skidati i bacati kapu djetetu redovnog razvoja u igri na dvorištu, samo kako bi privukao njegovu pažnju i nastavio željenu igru. Djeca s autizmom mogu pronalaziti zadovoljstvo u nelagodama drugih pa će, u želji za ostvarivanjem interakcije i igre, gledati reakciju kada nekome stanu na nogu ili ga udare rukom. Socijalne interakcije djece s PAS-om više su rutinske i uključuju više fizičkog kontakta nego interakcije s djecom redovnog razvoja. Teškoće pokazuju prvenstveno u započinjanju komunikacije i imitaciji odraslih.

3.1. *Uloga vršnjaka*

Djeca s PAS-om svakodnevno bi trebala imati priliku biti u interakciji s vršnjacima i ta bi se interakcija trebala provoditi planski kroz različite oblike rada. Neki od načina su svakodnevno provođenje slobodnih aktivnosti na igralištu ili u zajedničkim prostorijama vrtića, povremeni odlazak jednog djeteta s PAS-om u skupinu redovnih vršnjaka (ako dijete boravi u posebnoj skupini) sa stručnim suradnikom ili odgojiteljem te barem jednom tjedno provoditi obrnutu integraciju, kada nekoliko vršnjaka redovnog razvoja dolazi u skupinu djece s PAS-om. Tijekom integracije djecu se zajedno motivira i uključuje u jednostavne društvene igre, igre s izmjenom reda te im se pruža prilika za interakciju u slobodnoj igri. Svako spontano povezivanje u igri vršnjaka i autista je jako rijetko te prilikom integracije ili obrnute integracije,

stručni suradnik ili odgojitelj istovremeno radi na podučavanju vršnjaka redovnog razvoja kako ostvariti socijalnu interakciju i komunikaciju s djetetom s PAS-om. Odgojitelj daje upute djetetu redovnog razvoja kako da se uključi u igru djeteta s PAS-om, kako da ga poziva u svoje aktivnosti te kako da potiče međusobnu komunikaciju. Dijete s PAS-om treba naučiti socijalna pravila te pravila interakcije s različitim osobama, što je iznimno teško jer ono ima netipičan način igre i interakcije. Na tim ciljevima se radi kroz neposrednu interakciju s vršnjacima ili kroz rad s odgojiteljima redovnih skupina.

Prije početka ili za vrijeme interakcije s vršnjacima, stručni suradnik ili odgojitelj treba biti podrška djeci redovnog razvoja i davati im izravne upute kako da se obraćaju djetetu s PAS-om kako bi zaokupili njegovu pažnju, uključili ga u igru ili zadržali u njoj. Pri tome se vodi računa da to ne bude negativno iskustvo za vršnjake i da se osjećaju uspješno kako bi ostali motivirani za daljnju interakciju s djetetom s PAS-om (Zrilić, 2022). Uz mnogo pohvala vršnjaku za svaki pokušaj ili uspješnu interakciju, samo djetetovo ponašanje bit će dovoljan znak i motiv vršnjaku za nastavak igre. Ciljevi ovakve integracije prvenstveno su socijalna interakcija s vršnjacima te generalizacija komunikacijskih vještina s vršnjacima i odgojiteljem koji su djetetu s PAS-om još nepoznati. Kako bi ova vrsta rada bila uspješna, dijete mora pokazivati interes za vršnjake, razumjeti jednostavne naloge, koristiti neki komunikacijski sustav poput govora, slike, geste ili znaka i imati toleranciju prema većoj grupi djece (Biel, Peske, 2007). Ako primjerice dijete koristi sustav PECS¹ (komunikacija pomoću sličica), vršnjaka se uključuje na način da prihvati i uzme djetetovu odabranu sličicu (npr. sličicu tobogana) i zajedno se s njim upušta u motoričku igru spuštanja toboganom.

Također, bilo bi poželjno kada bi djetetu s PAS-om omogućili manju grupu vršnjaka koji su tolerantniji i već imaju naučenu socijalnu interakciju (Hočevar, 2023). S obzirom da djeca s autizmom ne razvijaju vještine socijalne interakcije spontano, istu ne žele s mnogo ljudi. Ipak, kada ih se stavi u njima pozitivnu i smirenu situaciju, automatski će upijati svaku interakciju pored njih, čak i ako se samostalno igraju bez kontakta s vršnjacima.

Kada je riječ o materijalnim sredstvima potrebnim za ostvarivanje socijalne interakcije među redovnom djecom i djecom s PAS-om, treba osigurati da su te igre i aktivnosti povezane s interesima djece (zajedničko slaganje kocaka, nadogradnja te igre u simboličku građenjem cijelog grada s cestom ili jednostavno slaganje *puzzli*, zajedničko uključivanje u likovne aktivnosti). Svaka društvena i motorička igra koja potiče dijeljenje, izmjenu i čekanje reda, svakako će doprinijeti razvoju igre kod djeteta s PAS-om, kao i učenje socijalno prihvatljivog

¹ Picture Exchange Communication System - Sistem komunikacije sličicama

ponašanja i interakcije. Isto tako, djeca redovnog razvoja na taj način uče suradničkoj igri i toleranciji, ali i prihvaćanju različitosti (Fedewa, Watkins, Barber, Baggett, 2023). Krajnji cilj rada s djetetom s PAS-om je postići da prati grupne upute odgojitelja, generalizira vještine koje je usvojilo u interakciji s vršnjacima te da se samostalno uključuje u vođene aktivnosti.

3.2. Uloga stručnjaka

Zadaća stručnjaka u odgojno-obrazovnom radu s djecom s PAS-om je identificiranje vrste podrške koju dijete treba, ali i davanje jasne slike o sadržaju obrazovnog programa uz jasno određene uloge i odgovornost odgojitelja, stručnih suradnika i ostalih djelatnika prema programu profesionalnog razvoja, podrške, supervizije i evaluacije (Deskar, 2022). Stručnjaci koji najviše sudjeluju u odgojno-obrazovnom radu djece s autizmom svakako su:

- odgojitelj
- pedagog
- pomagač u skupini.

Odgojitelji su ključni čimbenici koji uključuju djecu s teškoćama u razvoju u predškolski odgoj. Prije početka rada s djecom s PAS-om nužna je edukacija kako bi se odgojitelj upoznao s trenutnim razvojnim mogućnostima djeteta da proces uključivanja u vlastite skupine bude pozitivniji i produktivniji. Također je neophodno redovito stručno usavršavanje odgojitelja da pravovremeno prepozna teškoće u razvoju komunikacijskih i socijalnih vještina, razumijevanju psiholoških i razvojnih karakteristika djece te mogućnostima motivacije i poticanja njihova razvoja, ali i da primjeni suvremene metode učenja i poučavanja. Deskar (2022) ističe da je uloga odgojitelja promatrati, voditi i pomagati djetetu da bolje savlada prepreke i traži rješenje problema. Također, potrebna je prilagodba prostora i materijala djetetu. Prostor u kojem boravi dijete s PAS-om mora biti pregledan, strukturiran te vizualno i tematski odijeljen. Uloga odgojitelja također se očituje u poticanju socijalne interakcije djeteta s PAS-om i ostale djece u odgojno-obrazovnoj skupini jer time potiče zajedničku igru djece, kao i razvijanje socijalnih vještina.

Pedagog u suradnji s odgojiteljima pokušava pronaći uvjete za optimalan razvoj djeteta. Njegovo djelovanje podrazumijeva oblikovanje uvjeta za kvalitetan i cjelovit razvoj, sprječavanje neželjenih ponašanja, ali i praćenje socijalnih interakcija djece. Isto tako, pronalazi

konstruktivna rješenja i tehnike za navedene probleme i podrška je odgojitelju u njegovom odgojno-obrazovnom radu.

Pomagači u skupini nešto je na što svako dijete s teškoćama u razvoju koje je uključeno u redovni odgojno-obrazovni program ima pravo (Državni pedagoški standard, 2008). Pomagači pružaju podršku odgojno-obrazovnim skupinama u neposrednom radu s djetetom s teškoćama, kao i odgojiteljima. Pomažu djetetu s PAS-om u procesu svladavanja sadržaja i provedbe aktivnosti kako bi se ono uspješnije socijaliziralo i aktivno uključilo u igru i interakciju s vršnjacima odgojno-obrazovne skupine (Deskar, 2022). Uloga pomagača uključuje usmjeravanje djeteta na drugu djecu i odgajatelje te obrnuto, posredovanje u socijalnim interakcijama vršnjaka, suradnja s odgojiteljima, stručnim suradnicima i roditeljima, pomoć djetetu u obavljanju zadataka te poticanje samostalnosti u svakodnevnim aktivnostima.

4. STUDIJA SLUČAJA

Studija slučaja kvalitativna je metoda istraživanja kojom se proučava određeni slučaj. Glavni postupak u studiji slučaja je sagledavanje svih važnijih aspekata jedne pojave ili situacije, uzimajući kao jedinicu analize pojedinačni subjekt, obitelj, organizaciju, lokalnu zajednicu ili čitavu kulturu. Temeljni cilj ove studije slučaja je razumjeti posebnost specifične situacije kod dječaka s poremećajem iz spektra autizma. Ovom studijom slučaja nastojali smo doznati i odgovoriti zašto i na koji način su se određene okolnosti, situacije i događaji dogodili. Navedeno smo ostvarili na način da smo promatrali dijete u aktivnostima igre i interakcije u odgojnoj skupini, pratili i dokumentirali psihofizički razvoj, upoznali se i pratili dnevni ritam djeteta te se informirali o načinima funkcioniranja djeteta kako u vrtićkom, tako i u obiteljskom okruženju.

Kao predmet studije slučaja uzeli smo dječaka u dobi od 5 godina i 10 mjeseci kod kojeg su se primijetila kašnjenja u razvoju te problemi jezično-govornog područja. Dječak boravi u posebnoj skupini djece s poremećajem iz spektra autizma. Dječak u grupi ima suglasnost za fotografiranje i snimanje kojeg su potpisali roditelji na početku pedagoške godine. Praćenje dječaka bilo je kroz pedagošku godinu 2023./2024.

4.1. *Razrada slučaja*

Dječak je starosne dobi od 5 godina i 10 mjeseci. Dolazi iz peteročlane obitelji koju čine majka, otac i dva brata iz očevog prvog braka. Dječak je od rujna 2023. godine uključen u svakodnevni posebni poludnevni program za djecu predškolske dobi s poremećajima iz spektra autizma. Izvan vrtića dječak je uključen u terapiju logopeda, radnog terapeuta i terapiju senzorne integracije.

Na osnovi svakodnevne opservacije aktivnosti u skupini, ali i izvan nje, u nastavku donosimo rezultate za područja učenja, igre i socijalne interakcije. Zapažamo dječakove jake i slabe strane koje mu pomažu ili odmažu za učenje novih vještina.

Dječaka u ustanovu dovodi i odvodi majka te se odnos između dječaka i majke može okarakterizirati kao vrlo brižan i topao te majka pokazuje visoku dozu strpljenja. Oca dječaka smo rijetko vidjeli i on je dolazio samo povremeno. Na dolasku i odlasku dječak spontano pozdravlja roditelja i odgojitelja, ali vršnjake samo uz poticaj ili gestu odgojitelja. Dječak istražuje prostor skupine i igračke u njemu te ga zanimaju ponuđene igračke i didaktički materijali. Iako pokazuje interes za razne igračke i predmete, većinom spontano bira iste igračke

poput umetaljki, naticaljki i nizaljki ili predmete poput žlice ili drvenog voća. Odabrane didaktičke materijale koristi funkcionalno dok se s predmetima stereotipno igra, vrti ih i pomiče u raznim smjerovima. Ima vrlo izraženu stereotipnu igru te vrlo česte opsesije koje ga ometaju u usvajanju novih vještina i ostvarivanju interakcije s djecom redovnog razvoja. Neke od opsesija koje je dječak pokazivao bila su određena ponavljanja verbalnih i motoričkih situacija kroz dan. Tako je po spremanju jakne u ormar morao tri puta isti otvoriti i zatvoriti, po obavljanju nužde na toaletu morao je gledati kako voda otječe, a nakon pranja ruku morao je tri puta dotaknuti kutiju za papirnate ručnike. Samostalan je u životno-praktičnim aktivnostima te samostalno najavljuje potrebu obavljanja nužde, ali ga je ponekad potrebno podsjetiti da je gotov jer ostaje sjediti na toaletu. Samostalno pere ruke, samostalno izuva i obuva obuću uz verbalni poticaj. Za vrijeme zajedničkih aktivnosti prisutna su ometajuća ponašanja te je tijekom dana često znao, bez ikakve najave, ljuljati se na stolici ili odljepljivati čičak na papučama, čak i do tridesetak puta kroz dan, što ga je vrlo ometalo u obavljanju svakodnevnih aktivnosti i zadataka.

Uz verbalni poticaj odgojitelja traži dio koji mu nedostaje za igru kao što je dio umetaljke ili loptica za poligon te spontano pokazuje funkciju predmeta kroz igru s njima tako što vozi autić ili stavlja telefon na uho. Prihvaća igru s odgojiteljima i uključivanje odgojitelja u njegovu igru. Uz poticaj sudjeluje u raznim igrama poput slaganja kocaka i pruge, ubacivanja loptica u poligon te igranje rastresitim materijalom. Pokazuje elemente jednostavne simboličke igre tako što vozi lutkice u autiću, hrani ih i stavlja na životinje.

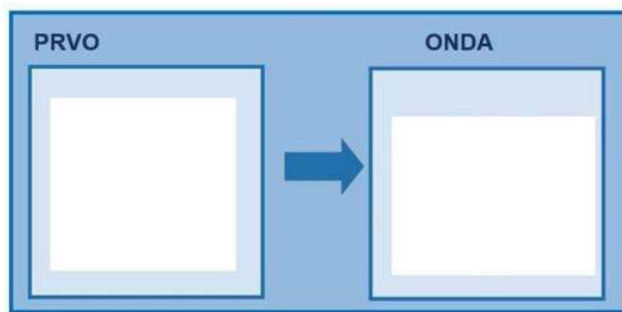
Iako je većinu vremena orijentiran na samostalnu igru didaktičkim materijalom, pokazuje interes za vršnjake tako da im ponekad samostalno prilazi, gleda ih, grli i uključuje se u jednostavne motoričke igre s njima poput igre lovice ili trčanja, sjeda pored njih te se paralelno igra istim igračkama. Ponekad slijedi vršnjake i imitira njihovo motoričko ponašanje, ali ne inicira igru s njima. Uz poticaj odgojitelja surađuje s vršnjacima pri slaganju pruge, kockica, umetaljki i pridružuje se vršnjacima u jednostavnim ja-ti igrama u kojima uz usmjeravanje čeka i slijedi red. Potrebna mu je podrška u ostvarivanju i nastavku komunikacije s vršnjacima. Ukoliko se dogodi situacija da dječak ostvari igru s vršnjakom, uglavnom ne razumije pravila te ne zna kako igru nastaviti.

Dječak uspostavlja kontakt očima. Povremeno skreće pogled, gledajući lijevo-desno ili gore-dolje. Komunikaciju koristi većinom kako bi zadovoljio vlastite želje i potrebe, ali ponekad i kako bi podijelio pažnju i interese s odraslima. Spontano komentira ponašanja odgojitelja, djece ili predmete koje zapaža. Zahtijeva verbalno, rečenicom od nekoliko riječi, uz uspostavljanje kontakta s odgojiteljem. Samostalno traži predmete koji mu nedostaju da bi odradio određenu

aktivnost poput kista za bojenje kada ima papir i boje ili žlicu za vrijeme ručka. Samostalno zahtijeva nastavak ugodnih aktivnosti i to najbolje vidimo kada dječak opetovano traži igru škakljanja. Dječak u grupi koristi vizualni raspored i jestive nagrade koje mu pomažu da prilikom igre ili interakcije ostane motiviran i što duže zaokupljen istim. Na slici 1 prikaz je vizualnog „prvo-onda“ rasporeda uz čiju prisutnost dječak učestalije zahtjeva. „Prvo-onda“ raspored jedan je od prilagođenih načina vizualne podrške koja se koristi u radu u skupinama posebnih programa za djecu iz autističnog spektra. Prvi dio odnosi se na željeni predmet ili željeno ponašanje, dok strelica pokazuje nagradu, poput jestivog sustava nagrađivanja (čips, čokolada).

Slika 1.

„Prvo-onda“ raspored

Napomena: Preuzeto iz <https://centar.erf.unizg.hr/>. (n.d.). Vizualna-podrska-za-djecu-s-poremecajem-iz-spektra-autizma: <https://centar.erf.unizg.hr/vizualna-podrska-za-djecu-s-poremecajem-iz-spektra-autizma/>

Povremeno može kontrolirati svoje ponašanje i treba mu podrška u prihvaćanju da nemože dobiti sve što i kada želi i u poštivanju redosljeda u jednostavnim ja- ti igrama. Ipak, ukoliko dječakove potrebe nisu odmah zadovoljene u onom trenutku kada ih je tražio, postane nezadovoljan, kreće vikati i plakati te se javljaju eholalije. Nezadovoljstvo, osim vikanja i plakanja, izražava i bacanjem predmeta iz blizine te lupanjem ili ljuljanjem stolice na kojoj sjedi. Dječak u skupini najviše voli igru plastelinom te slaganje raznih umetaljki dok ga najviše umiruje stereotipna igra žlicom ili štapićastim predmetima. Za vrijeme takve igre, dječak je vidno opušten, smiren te dobrog raspoloženja. U ovakvim aktivnostima zadržava se dosta dugo te je tijekom njih vrlo koncentriran. Takvu igru potrebno je tijekom dana kontrolirati i vremenski ograničiti kako ne bi došlo do nepoželjnih ponašanja.

Kod boravka na zraku dječak samostalno i spontano izmjenjuje i funkcionalno koristi sprave, povremeno uz verbalni poticaj odgojitelja. Pokušava ući u igru s drugom djecom, kako iz svoje

skupine, tako i s djecom iz drugih odgojnih skupina, no bezuspješno. Ukoliko se dogodi da dječak uđe u igru s vršnjacima, igra se obično svodi na trčanje po dvorištu bez ikakvog cilja. Zbog toga dječak uglavnom vrijeme provodi u samostalnoj igri, koristeći sprave te stereotipno gledajući drveće i ogradu dvorišta. Na dvorištu povremeno samostalno i spontano zahtijeva spravu od vršnjaka. Uz poticaj i vizualnu podršku odgojitelja inicira komunikaciju i socijalnu interakciju s vršnjacima u skupini i izvan nje što vidimo kada od vršnjaka traži igračku, ali ne uvijek. Ponekad odgovara na zahtjev vršnjaka tako da mu daje igračku ili spravu.

Dječak na poticaj imitira odgojiteljevu igru s predmetima pa poput odgojitelja vozi autić, gura kocku po stolu, pije iz čaše i puše balon. Ponekad spontano imitira motoričko ponašanje drugih u prirodnom okruženju tako da sjeda za stol i staje u red kad i ostala djeca u skupini.

Vrijeme u vrtiću provodi u posebnoj skupini za djecu s poremećajem iz spektra autizma, u koju je upisano još četvero drugih vršnjaka. S djetetom tijekom dana borave edukacijski rehabilitator i odgojitelj. Dječak u grupi ima izrađen IOOP² od strane edukacijskog rehabilitatora kako bi se točno znalo kada, zašto i koje je igre i aktivnosti preporučljivo raditi s djetetom. Tako prema IOOP ciljevima, kod dječaka razvijamo socijalne vještine, potičemo zadržavanje na zadacima, sudjelovanje u grupnim aktivnostima te produljujemo interakciju.

4.2. Situacija br. 1

Po dolasku u vrtić dječak je samostalan i sam skida jaknu i tenisice te oblači papuče bez pomoći majke. Ulaskom u skupinu, na nalog pozdravlja odgojitelja i odlazi na toalet. Obavezno gleda kako otječe voda u toaletu. Po izlasku nekoliko puta dotiče držač za papirnate ručnike. U grupi je nekoliko dječaka koji sjede za stolom rješavajući drvene umetaljke i naš dječak im se pridružuje. Ne pozdravlja ih, već uzima svoju umetaljku i sjeda pored njih. Na nalog odgojitelja drugom dječaku rukom daje pet, ali bez kontakta očima. Kroz jutro kod dječaka vlada samostalna igra, praćena stereotipnom igrom drvenom prugom, bez kontakta s drugom djecom u skupini. Prilikom izlaska na dvorište, tijekom oblačenja tenisica na hodniku dječak traži pomoć i odgojiteljica mu govori da pričekava kada dođe na red. Dječak se kreće mrštiti i blago povisivati ton glasa ponovno vičući „Teta, pomoć“. Odgojiteljica mu ponovno govori da mora pričekati svoj red, na što dječak kreće plakati, mahati nogama i bacati tenisicu. Odgojiteljica uzima tenisicu, dolazi do njega i pomaže mu je obući govoreći da je došao red na njega i da mu

²Individualizirani odgojno-obrazovni program

zato pomaže. Pri oblačenju jakne dječak također traži pomoć, dolazi do odgojiteljice te mu ona zakopčava jaknu. Na nalog uzima ruku dječaka iz skupine, ali i dalje vidno neraspoložen. Odmah po izlasku, dolazi do konjića za ljuljanje te tamo provodi većinu vremena neprestano se ljuljajući, bez interakcije s vršnjacima, što se vidi na slici 4. Na slici 2 i 3 vidi se dječak koji, nakon prijedloga odgojiteljice da siđe s konjića, odlazi do tobogana, penje se na njega te ga stereotipno promatra. Povremeno se spušta sve dok nije vrijeme za povratak u grupu. Sve vrijeme boravka u vrtiću taj dan dječak se uglavnom stereotipno igrao, nije imao elemente simboličke igre, a ukoliko se i dogodila, dječak ju je brzo zamijenio stereotipnom igrom mašući predmetima ispred očiju. Po dolasku majke, samostalno skida papuče i oblači tenisice te kreće stereotipno trčati po hodniku vrtića, a u razgovoru s njom saznajemo da se ta situacija ponavlja svakodnevno te ne smiju izaći iz vrtića dok dječak ne napravi nekoliko krugova te zajednički obave toalet.

Slika 2.

Dječak se penje

Napomena: autorski rad

Slika 3.

Dječak na toboganu

Napomena: autorski rad

Slika 4.

Dječak na konjiću

Napomena: autorski rad

4.3. Situacija br. 2

Dječak u vrtić dolazi u pratnji majke i ponavlja rutinu od svakoga dana. Mijenja se rutina ulaska u grupu, gdje dječak po nalogu odgojitelja mora pozdraviti vršnjaka, reći mu „Bok“ i rukom dati pet. Ukoliko mu je potrebna pomoć, odgojitelj pokazuje pozdrav rukom ili vizualnim predloškom, sličicom. Kroz dan odgojitelj se spontano uključuje u njegovu igru, što dječak prihvaća. Ako dječak lista slikovnicu, odgojitelj sjeda pored njega i ispituje ga kratka i jednostavna pitanja. Isto tako, ako slaže drvenu prugu u centru građenja, odgojitelj se

pridružuje, prekida stereotipno gledanje pruge i nadograđuje igru simboličkim elementima poput vožnje vlakića, dolaskom na stanicu po putnike i slično. Po izlasku na dvorište, dječak samostalno obuva tenisice, no i danas traži da mu se zakopča jakna. Odgojiteljica dolazi do njega i zakopčava mu jaknu. Po izlasku na dvorište dječaku je bio zauzet konjić za ljuljanje od strane vršnjaka te je dolaskom do istoga postao uznemiren kada je shvatio da ne može odmah dobiti konjića. Ne traži pomoć već nezadovoljstvo verbalizira ponavljanjem nepovezanih riječi i skakanjem. Odgojiteljica ga preusmjerava na spravu poligona gdje se priključuje drugoj djeci koja su tada bila tamo. Na slici 6 uočava se da prelazeći po poligonu čeka red i ne pokušava se pregurati ispred druge djece, ali stalno pogledava prema konjiću za ljuljanje. Nakon što je prešao po poligonu nekoliko puta, pokušava se uključiti u motoričku igru loptom s vršnjacima, što je vidljivo na slici 5. I dalje pogledava prema konjiću i bez obzira što radi u tom trenutku, konjić je postao njegov predmet interesa, ali i još jedna opsesija koju mora ispuniti kada izađe na dvorište. Tijekom igre loptom povremeno se zamisli i odluta pogledom te je potreban poticaj odgojiteljice da se ponovno priključi igri. Nakon određenog vremena shvati da je konjić za ljuljanje slobodan te brzo otrči prema njemu, sjeda i kreće se stereotipno ljuljati. Na nalog odgojiteljice, dječak po ulasku u vrtić obavlja sve životno-praktične aktivnosti koje slijede pa tako samostalno skida jaknu, oblači papuče, pere ruke i sjeda za stol čekajući ručak. Kao što smo prije spomenuli, pri izvođenju takvih zadataka prate ga navedene opsesije koje mora ispuniti. Na kraju boravka u vrtiću toga dana, po dolasku majke ponavlja svakodnevnu rutinu trčanja po dvorištu i zajedničkog odlaska na toalet.

Slika 5.

Uključivanje u igru loptom

Napomena: autorski rad

Slika 6.

Prelazak poligona

Napomena: autorski rad

4.4. *Situacija br. 3.*

Kao i svakog dana dječaku je potrebna rutina i svaka mu se aktivnost verbalno najavljuje ili pokazuje putem vizualnog prikaza sličicom. Tako smo ovu aktivnost najavili i verbalno i vizualno. Zbog lošeg vremena i kiše ostali smo u hodniku vrtića. Djeca redovne skupine i njihova odgojiteljica izlaze na hodnik vrtića te započinju vježbati i igrati pokretne igre. Dječak im se spontano priključuje te staje u liniju što je vidljivo na slici 7. Na slici 8 i 9 dječak prati što odgojiteljica govori i imitira vršnjake prilikom izvođenja vježbi, ali bez pokušaja interakcije s njima. Nakon nekog vremena odustaje i započinje vlastitu igru u drvenom dvorcu. Stereotipno zveckca zvoncima koja se nalaze u dvorcu i dosta se dugo zadržava u toj aktivnosti. Odgojiteljica dolazi do njega, daje mu uputu da izađe, no on ju ignorira te se u tom trenu ni ne odazove na ime. Skreće pogled tek kada ga odgojiteljica fizički dotakne. Po izlasku iz dvorca, nailazi na djecu koja su i dalje u aktivnosti vježbanja. Odgojiteljica započinje novu igru. Za vrijeme igranja motoričke igre lovice, dječak uglavnom trči za vršnjacima, ne razumijući da ih treba uloviti već i dalje samo imitira njihovu igru. U igri s pravilima, na zveckanje drvenim štapićima djeca trebaju trčati, a kada zveckanje prestane staju u obojani krug na podu. Dječak se dosta zbunjuje u pravilima igre te unatoč prestanku zveckanja nastavlja trčati hodnikom. Tek na verbalnu uputu odgojiteljice staje gdje treba. Isto tako, kroz igru „Dan-noć“ koju vršnjaci kasnije igraju, vrlo se lako zbuni te mu je potrebna fizička podrška odgojitelja pored njega kako bi poštovao pravila igre. Od te igre brzo odustaje i ulazi u sobu dnevnog boravka. Kada mu odgojiteljica predloži istu igru, javlja se negodovanje i dječak se kreće ljutiti. Inzistiranjem da ostane u igri javlja se kontraefekt i dječak lupa nogom i viče. Uz molbu ne prestaje te reagira nepoželjnim ponašanjem, plače, ponavlja riječi izvan konteksta te lupa stolicom. Odgojiteljica ga izdvaja iz skupine i ne obraća pažnju na njega, ali ne udaljava se od dječaka pazeći na njegovu sigurnost. Nakon izvjesnog vremena, smiruje se, a u kasnijem razgovoru s majkom doznajemo da je imao tešku noć te da gotovo uopće nije spavao. Zaključujemo da je taj dan za njega bio mentalno zahtjevan te da je zato reagirao nepoželjnim ponašanjem. Savjetujemo majku da taj dan olakša djetetu ne stavljajući pred njega teške i njemu naporene zahtjeve kako bi spriječili moguća daljnja nepoželjna ponašanja.

Slika 7.

Dječak u liniji s vršnjacima

Napomena: autorski rad

Slika 8.

Pokušaj imitacije vršnjaka

Napomena: autorski rad

Slika 9.

Imitacija vježbi istezanja

Napomena: autorski rad

4.5. Situacija br. 4.

Ova situacija odvija se u sobi dnevnog boravka gdje djeca borave većinu dana. Dječak zajedno s još par vršnjaka gradi prugu. Dječaci nemaju međusobnu interakciju već prevladava paralelna igra. Svatko od njih gradi svoj dio pruge, ali ju tek na prijedlog odgojitelja zajedno spajaju kada vide da im je ponestalo dijelova. Uz odgojiteljevu motivaciju pitanjem „Što sad?“ dječak ne uspijeva shvatiti da dijelove pruge može spojiti s vršnjakovim te mu je bilo potrebno vizualno pokazati. Ipak jedan dio pruge nedostaje, no dječak se ne ljuti jer pruga nije u potpunosti spojena, već uzima vlakić na baterije te započinje elemente simboličke igre. Surađuje s vršnjacima kada vlakić treba upaliti, ugastiti, mijenja mu smjer ili stavlja putnike da se voze. Ova situacija vidljiva je na slici 10 i 11. Dječak brzo odustaje, odluta pogledom te ga je potrebno verbalno usmjeriti na nastavak igre. Kada se to ne pokaže učinkovitim i dječak nastavi sa stereotipnom igrom promatrajući vlakić, odgojitelj ga uvjetuje „nagradom“ u vidu čipsa kako bi nastavio igru. Ovakav način pokazao se vrlo učinkovitim i dječak je pozitivno reagirao. Uz vizualnu podršku „prvo-onda“ rasporeda, dječak je vrlo brzo shvatio da će vlastitom motivacijom dobiti željenu nagradu. Dječak je, nadalje, prema slici 12, započeo samostalnu igru te pored ostalih vršnjaka gradio kuću lego duplo kockama koje su se nalazile na tepihu odmah iza njega. Odgojiteljica je stalno bila u blizini, pratila tijek igre te se povremeno priključila motivirajućim pitanjima ukoliko bi dječak započeo sa stereotipnom igrom ili ne bi imao ideju kako igru nastaviti. Neke od uputa bila su „Gdje ćeš staviti crvenu kocku?“, „Nađi vrata.“, „Gdje ćeš parkirati autić?“. Ova aktivnost trajala je dosta dugo i dječak je bio dobrog raspoloženja i vidno motiviran. Reagirao je pozitivno na upute odgojitelja, ali i na zahtjeve

vršnjaka ukoliko bi ga tražili određeni predmet. Igra je tekla toliko dugo dok nije izgradio veliki toranj. Na visinu tornja dječak je reagirao osmjehom i kratkom rečenicom „Teta, visoko!“.

Slika 10.

Zajednička igra

Slika 11.

Zajedničko slaganje pruge

Slika 12.

Samostalna igra

Napomena: autorski rad

Napomena: autorski rad

Napomena: autorski rad

Nastavak dana, praćen strukturom dnevnog rasporeda, zahtijevao je grupnu motoričku igru poligona. Odgojiteljice su u sobi dnevnog boravka namjestile wesco elemente za penjanje, tunele za provlačenje te taktilne staze. Pomno odabranim senzornim aktivnostima kroz poligon se zadovoljavaju senzoričke potrebe dječaka i time on uči regulirati emocije i kako motorički planirati sljedeći korak, ali i čekati na red. Dječaku je bila potrebna verbalna uputa za nastavak igre kao i jestivi tip nagrade, no tijekom prelaženja poligona imao je vrlo malu ili nije uopće imao interakciju s vršnjacima.

4.6. Situacija br. 5.

Dolazak u vrtić odvija se ustaljenom rutinom. Već neko vrijeme pratimo dječaka u igrama i interakciji s vršnjacima. Vani smo na igralištu. Dječak pokušava ostvariti interakciju s vršnjakom tako što se spontano i samostalno priključuje njegovoj igri na penjalici. Dolazi do njega i imitira vršnjakove pokrete, a ta situacija vidljiva je na slici 14. Oba dječaka pozitivno reagiraju na uspostavljenu interakciju te se zajedno vješaju po penjalici i penju na nju. Igra traje neko vrijeme, dok vršnjak svojevolumno ne ode. Pokušavajući smisliti kako dalje nastaviti igru, sukladno prikazanom na slici 13 vidi se dječak koji se priključuje dvojici vršnjaka na klackalici koja se nalazi odmah pored penjalice. S obzirom da su vršnjaci zauzeli klackalicu s obje strane, dječak se odlično snalazi i sjeda na sredinu klackalice kako bi se klackao skupa s njima. Ovaj postupak kod dječaka je došao spontano i samostalno bez verbalne ili vizualne upute s

odgojiteljeve strane. Odgojitelj nagrađuje dječaka jestivom nagradom i on na takav način poticanja igre ostaje vrlo motiviran za nastavak iste te s vršnjacima pokušava ostvariti kontakt očima i u tome uspijeva što ga iznimno razveseli i reagira smijanjem. Nastavljaju se klackati.

Dolaskom u grupu, s dječakom i ostalim vršnjacima iz skupine, krećemo u učenje igre lovice kako bi je mogao generalizirati s vršnjacima redovnog razvoja na dvorištu. Vidjevši da u početku dječak ne razumije kontekst igre i da mu je takvo trčanje besmisleno, oko struka drugog dječaka iz skupine zavezali smo remen te na njega prikvačili vrećicu s Kiki bombonom. Smisao je bio uloviti nagradu, a samim time shvatiti poantu i nastaviti ovakav tip nagrađujuće aktivnosti. Dječak je vrlo brzo, kroz par ponavljanja, shvatio uzročno posljedičnu vezu i počeo igrati igru na prihvatljiv način. Majka se po dolasku, čudila ovakvim načinom učenja, ali je naglasila da će nastaviti ovakav pristup i u vrijeme kada dječak nije u vrtiću. Dolazak i odlazak iz vrtića bio je praćen istom rutinom kao i svakoga dana.

Slika 13.

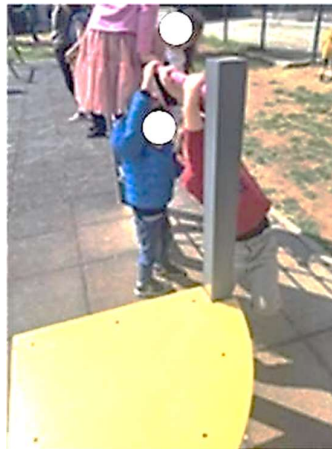
Interakcija među dječacima

Napomena: autorski rad

Slika 14.

Zajednička igra na penjalici

Napomena: autorski rad

4.7. Situacija br. 6

Dječaka pratimo već izvjesno vrijeme. Napredovao je u područjima komunikacije pa sada češće samostalno potiče interakciju s vršnjacima. Reagira i kada se vršnjak njemu obrati. Strukturiranim načinom rada i poticanjem igre došli smo u fazu kada s dječakom možemo unaprijediti i nadograditi igru dramskim elementima. Kroz nekoliko tjedana rada, s dječakom smo izrađivali i ponavljali priču „Tri prašćića“. U to smo, naravno, uključili i ostalu djecu iz

skupine. Neke situacije iz priče dječak je usvojio vrlo lako dok je s drugima bilo potrebno višestruko ih ponavljati ili ih uopće nije usvojio. Dječak je lako usvojio dio gdje treba „izgraditi“ kućicu prvog praščića. Teže usvojiv dio je vidljiv kada mora prepoznati situaciju bježanja od vuka iz svoje kućice u drugu, jer odluta mislima i treba ga verbalno usmjeriti. Nikako nije uspio usvojiti vremenski i situacijski slijed priče i stalno ga je trebalo verbalno usmjeravati kako bi pravovremeno shvatio koji dio dramatizacije slijedi. Na slici 15, 16 i 17 vidi se proces gradnje kućice koja nam je poslužila u dramatizaciji priče. Kroz cijelu dramatizaciju priče bilo je potrebno dječaka sustavno nagrađivati jestivim nagradama kako bi ostao motiviran. Dječak i dalje tijekom dolaska i odlaska iz vrtića ima rutinu i redoslijed ispunjavanja opsesija. Dok su se određene opsesije smanjile ili u potpunosti nestale, pojavile su se druge, zamjenske. Jedna od novih opsesija bio je odlazak na isto igralište svaki dan. Kada bi, određenim danima, promijenili smjer i otišli na drugo igralište, dječak nije bio u mogućnosti ostvarivati ni interakciju ni igru s vršnjacima. Promjena igrališta rezultirala je velikim nepoželjnim ponašanjima poput vikanja, skakanja i verbaliziranja izvan konteksta. Čak ga ni poticaj odgojitelja ni fizički kontakt nije mogao smiriti. U tim trenucima, odgojiteljev jedini zadatak bio je paziti na dobrobit djeteta te osigurati njegovu sigurnost. S vremenom, uz upotrebu fizičkog kontakta (zagrljaj), verbalnu najavu te vizualni prikaz dječak je prihvatio odlazak na novo igralište, ali ne u potpunosti.

Slika 15.

„Gradnja“ kućice

Napomena: autorski rad

Slika 16.

Dječak stavlja prozore

Napomena: autorski rad

Slika 17.

Dječak sjedi u kućici

Napomena: autorski rad

4.8. Zaključak studije slučaja

Tijekom praćenja djeteta bila je potrebna dodatna komunikacija s edukacijskim rehabilitatorom iz skupine kako bi dobili realniju sliku dječaka u interakcijama s vršnjacima. Dječak je tijekom boravka u vrtiću bio upoznat s dnevnim rasporedom i u svakom je trenutku dana znao koja aktivnost slijedi i što ga očekuje. Svaka aktivnost verbalno se, a ponekad i vizualno, najavljivala unaprijed. Također u sobi dnevnog boravka na određenim dijelovima stajale su vizualne podrške za bolje snalaženje dječaka u svakodnevnim situacijama. Primjer vizualne podrške s dnevnim rasporedom aktivnosti nalazi se na slici 18. Također, odgojiteljice redovnih skupina i stručni tim bili su uvijek na raspolaganju.

Slika 18.

Vizualni dnevni raspored

Napomena: autorski rad

Djeca redovnih skupina pozitivno su reagirala na dječakove pokušaje interakcije te su ga povremeno i sama pokušala uključiti u igru. Kod manjeg broja djece redovnog razvoja bila je potrebna verbalna uputa odgojitelja ili stručnog suradnika kako bi uključili dječaka u igru te uspostavili pozitivnu interakciju.

Uzimajući u obzir da je kod dječaka uočen napredak u različitim vještinama učenja, pokazivanju interesa za vršnjake i uključivanju u igre s vršnjacima, ukazuje se potreba za vježbanjem socijalnih i interakcijskih vještina. Shodno tome poželjno je da dječak, po dolasku u redovnu skupinu, dobije podršku pomagača koji bi ga poticao na uključivanje u interakciju s vršnjacima te usavršavanje svojih vještina i sposobnosti. Dječak bi tako bolje i kvalitetnije unaprjeđivao i učio nova znanja i vještine uz stručnu podršku. Također je poželjno što je više moguće s dječakom odlaziti u integraciju u redovne skupine, kako bi svoju radoznalost i spremnost na učenje što bolje prilagodio nepoznatim situacijama u kojima se nalazi ili će se nalaziti u budućnosti. Mogućnost da vremenski više boravi s djecom redovnog razvoja pomoći će dječaku da usavrši svoje socijalne, komunikacijske i interakcijske vještine.

Rezultat praćenja dječaka kroz ovu studiju slučaja doveo nas je do saznanja da je radoznao i veseo dječak koji pokazuje odstupanja na različitim područjima razvoja te mu je potrebna podrška pri usvajanju razvojnih vještina, a posebno socijalnih i komunikacijskih vještina s vršnjacima. Kroz praćenje dječaka vidljiv je napredak u grupnim aktivnostima i samostalnom radu. Dječaku je bila potrebna podrška pri razumijevanju socijalnih situacija i uključivanju u socijalnu igru s vršnjacima. Također, potrebna je daljnja podrška pri generalizaciji već naučenih vještina, ali i veći broj ponavljanja za usvajanje socijalnih i jezičnih vještina te spontanom učenju navedenih vještina u prirodnom okruženju. To se odnosi na uključivanje u igru s vršnjacima, zahtijevanje od njih, odgovaranje na njihove zahtjeve i slijeđenje reda. Dječak je tokom praćenja pokazivao visoku samostalnost u aktivnostima svakodnevnog života. Bila je potrebna najava promjena rutine, koja je povremeno dovela do nepoželjnih ponašanja, ali ju je dječak s vremenom dobro prihvaćao.

Dječakov napredak razvoja igre i interakcije kroz cijelo vrijeme praćenja bio je evidentiran kroz „*Tablicu bilježenja individualnih ciljeva i praćenja ponašanja*“ koja se nalazi u prilogu 1, a koju nam je ustupio edukacijski rehabilitator skupine. Kroz ovu tablicu, na tjednoj bazi, mogli smo pratiti ciljeve i vidjeti dječakov napredak u razvoju igre i interakcije te dogovoriti zamjenske aktivnosti i igre, tj. mijenjati način rada ukoliko napisane ciljeve nije usvajao prema rasporedu. Određene aktivnosti, poput igre lovice ili pranja ruku, bilo je potrebno razdijeliti na manje korake kako bi ih dječak lakše usvojio. Dječaka smo, također, postupno uvodili u igre i interakcije s vršnjacima, počevši uvijek s jednim istim vršnjakom, dok smo kasnije kako je dječak napredovao, mogli uključiti i puno veći broj vršnjaka.

Zaključujemo da je dječakova igra i interakcija kroz vrijeme praćenja napredovala te je dječak samostalno počeo s vršnjacima ostvarivati kontakt očima i povremenu interakciju.

5. INTERVENCIJE

Djeca s autizmom imaju veliku želju i potrebu za igrom, ali ih specifični nedostaci u socijalnim sposobnostima ometaju od nje te se kao posljedica javlja socijalna isključenost od strane vršnjaka. Stoga se ukazuje potreba za učinkovitim i razvojno primjerenim intervencijama u socijalnom okruženju s vršnjacima urednog razvoja. Odgovarajuće razvojne intervencije imaju pozitivan učinak na motivaciju djece s PAS-om i potiču razvoj igre i socijalne interakcije. Napredovanje igre djece s autizmom vrlo je značajno, jer je igra glavna aktivnost kroz koju dijete uči. Međutim, ukoliko djetetu nedostaje vještine u igri, često se događa povećana socijalna izolacija i vidljiva razlika u razvoju između djece s autizmom i djece redovnog razvoja (Valenčić Štemberger, 2021). Ograničavaju se mogućnosti za razvoj i drugih značajnih sposobnosti pa se poticanjem djece s autizmom na interakciju s vršnjacima smatra ključnim za učenje i razvoj. Dok se djeca urednog razvoja lako motiviraju na igru, kod djece s PAS-om to nije slučaj. Ipak, Valenčić Štemberger (2021) ističe kako poticanje igre kod djece s autizmom uvelike olakšava njegov ulazak u komunikacijske interakcije s vršnjacima, potiče prihvatljiva ponašanja, a smanjuje ponavljajuća i stereotipna ponašanja i aktivnosti. Bez odgovarajuće podrške odraslih vrlo je vjerojatno da će se djeca s PAS-om razviti netipično i da će imati negativne učinke na proces uključivanja u igru (Poučavanje učenika s autizmom, 2008). Tako se brojnim, ali i uspješnim intervencijama za učenje može promijeniti ponašanje ili smanjiti neprimjeren način reagiranja i interakcije u raznim situacijama. One su odabrane od strane stručnjaka koji rade s djecom s PAS-om, a kombiniraju se iz znanstveno utemeljenih odgojno-obrazovnih metoda. Vrlo je značajan motivacijski čimbenik u poticanju djece s PAS-om na usvajanje novih vještina kroz igru te se aktivnosti pomno biraju da potiču spontanost u socijalnim interakcijama s vršnjacima. Pri odabiru odgovarajuće vrste intervencija stručnjaci moraju voditi računa o povezanostima vještina i sposobnostima djeteta s PAS-om, jer se određena područja međusobno nadopunjuju (Valenčić Štemberger, 2021). Tako je primjerice razvoj komunikacije usko povezan s razvojem igre jer razvoj igre istovremeno utječe i na razvoj govora. Neke od njih bit će kratko prikazane u nastavku.

Socijalne priče i video modeliranje svakako su jedan od učinkovitijih načina rada s djecom s PAS-om. To su kratke priče ili videa koja djeci opisuju konkretnu situaciju. Njome se želi utjecati na konkretno ponašanje djeteta i potaknuti ga na spontano sudjelovanje u socijalnim interakcijama i poticati socijalne vještine. O socijalnim pričama detaljnije u nastavku ovog rada.

Primijenjena analiza ponašanja (Applied Behavior Analysis) je bihevioralni pristup podučavanja kojim iskustvo ili vježba proizvode promjene u mogućnostima obavljanja određenih aktivnosti (Ashcroft, Dellosso, Quinn, 2013). ABA (Applied Behavior Analysis) kao suvremeni bihevioralni pristup uključuje mijenjanje i prilagođavanje dječje okoline, jezika, stila interakcije, didaktičkog materijala, odnosno, manipulaciju podražaja. Cilj ovih tehnika je podučavanja i prezentacija informacija djeci na jasan, sažet, dosljedan i strukturiran način.

PECS³ je sustav komunikacije putem razmjene slika, razvijen 1985. godine u svrhu podučavanja funkcionalne komunikacije djece s PAS-om. Način na koji se podučava PECS temelji se na primijenjenoj analizi ponašanja, a sličica kao alternativna komunikacija ne sputava razvoj govora već mu doprinosi. Njegova osobita vrijednost je u tome što podučava djecu s PAS-om iniciranju komunikacijskih interakcija u socijalnoj okolini (Marušić Dalić, 2023)

DIR model (The Developmental, Individual Difference, Relationship-based) se zasniva na razvojnoj interaktivnoj teoriji koja govori o tome da se većina kognitivnih vještina razvijenih u prvih pet godina života temelji na emocijama i odnosu (Greenspan i sur., 2003). Razvojni, individualni, na odnosima utemeljeni model nastoji posredovati između djeteta i njegove obitelji putem prepoznavanja i sistematiziranja djetetovih temeljnih funkcionalno razvojnih sposobnosti te motoričke i senzoričke obrade. Sva ponašanja i usvajanje određenih zadataka bilježe se i tako omogućavaju jasan uvid u napredak pojedinog djeteta. Na taj način se način vrši i evaluacija individualnih programa te programa u cijelosti.

Nadalje, u radu s djecom s PAS-om vrlo je važno imati strukturirano okruženje kako bi dijete u svakom trenutku moglo predvidjeti situaciju i biti upoznato s aktivnostima koje slijede. Strukturirano okruženje dovede se u vezu s povećanim brojem socijalnih interakcija kod djece s autizmom te smanjenjem broja nepoželjnih ponašanja. Upotreba vizualnih rasporeda aktivnosti u radu s djecom s PAS-om povećava njihovu motiviranost igri, a istovremeno smanjuje stereotipno i nepoželjno ponašanje (Valenčić Štemberger, 2021). Kada potičemo igru i interakciju uvelike nam pomažu igre s pravilima, jer su one strukturirane i predvidljive. Valenčić Štemberger, također, naglašava da djeci poznato okruženje dodatno povećava mogućnost generalizacije prethodno naučenih znanja. Svaka skupina u odgojno-obrazovnim ustanovama trebala bi imati vizualne rasporede aktivnosti bez obzira borave li u njima djeca s teškoćama. Ponekad i djeci redovnog razvoja koristi saznanje koje aktivnosti i igre ih očekuju.

³Picture Exchange Communication System - Sistem komunikacije sličicama

5.1. *Socijalne priče*

Socijalne priče su jedan od učinkovitijih načina intervencija u radu s djecom s PAS-om. To su kratke priče pisane i prilagođene djeci s PAS-om čiji je cilj poboljšanje socijalnih i komunikacijskih vještina, podučavanjem primjerenih oblika ponašanja u socijalnim situacijama (Gray, 1998). Često se koriste u intervencijskim programima za djecu s PAS-om, a najčešće s ciljem smanjenja nepoželjnih ponašanja te u podučavanju socijalnih vještina. One pripadaju skupini bihevioralnih intervencija, a posebne su po tome što djeci prikazuju kombinaciju vizualne i verbalne podrške. Opisuju konkretnu situaciju u životu djeteta, a često se njome predlaže i alternativno ponašanje, odnosno odgovarajući odgovor na problemsko ponašanje određene situacije. Svaka socijalna priča ima jasno definiranu strukturu te daje odgovore na pitanja o osobi, događaju, mjestu i motivima za ponašanje u određenim situacijama. Socijalna priča opisuje ono što se od djeteta očekuje da učini ili kaže u konkretnoj situaciji. Djetetu se, putem socijalne priče, pruža objašnjenje socijalno prihvatljivog podučavanog ponašanja. Preduvjet za kreiranje socijalne priče je što veća očuvanost jezično-govornih sposobnosti koje će dalje omogućiti usvajanje prihvatljivo socijalnog ponašanja te se danas koriste ponajviše u radu s djecom s PAS-om bez obzira na stupanj teškoće. Kod većih stupnjeva teškoća koristi se modificirana socijalna priča u kojoj prevladava vizualna podrška (Gray, 1994). Kroz socijalnu priču djetetu se omogućuje da ju čita samo, da mu je čita osoba njemu bliska ili da se prezentira na njemu prihvatljiv način i to kroz audio ili video snimku. Ovakve personalizirane socijalne priče jednostavno se izrađuju, možemo ih nositi svuda sa sobom dok su rezultati brzo vidljivi. Samim time što su socijalne priče individualizirane prema svakom djetetu, osigurava se potrebna razina motivacije kako bi dijete uspješno naučilo i primijenilo prihvatljivo ponašanje. Socijalne se priče mogu upotrijebiti za bilo koju situaciju pa tako i za učenje djeteta kako pristupiti igri i ostati u njoj kao i za interakciju s vršnjacima.

U ovom dijelu rada bit će prikazana socijalna priča dječaka iz studije slučaja koji je imao poteškoće tijekom vožnje u autu. Dječak je tijekom vožnje automobilom imenovao svaki centar, semafor, znak i reklamu na plakatu i ponavljao dok nje dobio majčinu potvrdu, a ukoliko majka nije ponovila za njim, dječak je počeo mumljati, vrištati, vikati i lupati nogama. Tijekom vožnje iskazuje i želju za odlaskom na određenu destinaciju (trgovački centar ili kod bake) te verbalizira „Sada ćemo skrenuti“ i „Skreni“, a kada se to ne dogodi kreće vrištati i udarati nogama. Također, tijekom vožnje u situaciji koju ne želi, odnosno kada se voze kući, a dječak želi da idu kod bake ili u trgovački centar, ne imenuje svoju želju već reagira vikanjem, vrištanjem i udaranjem nogu, plače i ponekad istovremeno ponavlja sve što vidi. Tijekom

vožnje negoduje i kod prolaska određenim dijelovima puta, poput prolaska podvožnjakom te ukoliko se promijeni ruta putovanja zbog zatvorene ceste. Tada se ljulja u sjedalici i mumlja. U suradnji s roditeljima i edukacijskim rehabilitatorom skupine u koju ide dječak, izradili smo socijalnu priču kako bi dječaku pomogli nositi se s konkretnom situacijom te ublažili nepoželjna ponašanja tijekom vožnje automobilom. Primjer socijalne priče nalazi se u prilogu 2.

Prije same intervencije s majkom je obavljen individualni razgovor, tijekom kojeg su dane upute kako reagirati kod dječakovih nepoželjnih ponašanja. Svakodnevno, zajedno s dječakom, majka je čitala socijalnu priču. Prije ulaska u auto morala je najaviti dječaku mjesto dolaska i aktivnosti te vizualno prikazati pravila ponašanja i reći mu što se od njega očekuje. Nadalje, majka mu nudi zamjenske aktivnosti koje može raditi tijekom vožnje, a ukoliko se nepoželjno ponašanje dogodi, u potpunosti mu ukida svu pažnju i ne obraća mu se. Ovakav način rada i svakodnevno čitanje socijalne priče, doveli su do postupne promjene dječakovog ponašanja. Prema riječima majke, dječak tijekom vožnje više ne viče, ne plače i ne udara nogama ukoliko se promijeni smjer kretanja ili ne ode na njegovo željeno odredište. Dječaku je njegova socijalna priča pomogla da se lakše nosi s problemskom situacijom, ali i da lakše komunicira s njemu bliskim osobama, odnosno lakše je usvojio pravilnu socijalnu interakciju prilagođenu situaciji. Ovakvim intervencijama stavljamo temelj za učenje i usvajanje prihvatljivog načina ponašanja tijekom igre s vršnjacima i međusobnoj socijalnoj interakciji. Vrlo je važna suradnja s roditeljima te će nakon određenog vremena uz dovoljan broj ponavljanja, djeca s PAS-om naučiti kako reagirati u socijalnim interakcijama s vršnjacima i pristupati željenoj igri. Time se olakšava proces učenja i usvajanja novih rutina, kako kod kuće tako i u odgojno-obrazovnim ustanovama, ali i u svakodnevnim situacijama na igralištu.

Socijalne priče potrebno je pisati iz perspektive djeteta i opisivati konkretne situacije kojima želimo usmjeravati ponašanje primjereno situaciji. Rečenice koje pišemo vrlo su jednostavne i usmjeravajuće te prate vizualne slike koje se nalaze u priči (Jančec, Šimleša, Frey Škrinjar, 2016).

5.2. Načini poticanja igre i socijalne interakcije

Jedan od najvećih izazova u radu s djecom s PAS-om predstavlja poticanje prihvatljivog načina igre i socijalne interakcije. U nadi da izraze svoje potrebe, želje i osjećaje, potrebno im je pružiti pomoć i pokazati kako pravilno reagirati i stvoriti interakciju (Deskar, 2022). Školski priručnik Poučavanje učenika s autizmom (2008) naglašava važnost rane intervencije u socijalnom kontekstu gdje se funkcionalne vještine najbolje usvajaju, ali i u odgojno-obrazovnim

ustanovama koje pružaju mogućnost razvoja istih. Poticanje međusobne interakcije i igre treba provoditi planski i sustavno, putem već ranije opisane integracije i obrnute integracije u prethodnom odlomku.

Neki načini poticanja igre i interakcije zapravo su vrlo jednostavni i radi ih svaka odrasla osoba kada komunicira s djetetom. U interakciji s djetetom, uvijek je važno spustiti se na njegovu razinu i biti s djetetom licem u lice. Ukoliko dijete izbjegava kontakt očima, što je slučaj kod djece s PAS-om, poželjno je sjesti pred ogledalo kako bi se uzajamno vidjeli (Greenspan i sur., 2003). Isto tako, može se dodati i senzorički nagrađujuća aktivnost poput ljuljanja i šakljanja. Prilikom navedenih aktivnosti, s djetetom se aktivnost nastavlja samo onda kada je ostvaren kontakt očima. Poželjno je mijenjati glas u visoke tonove da bi zaokupili djetetovu pažnju. Uz brojanje „Tri, četiri...SAD!“ potičemo dijete da iščekuje pozitivan moment nastavka igre kao i da samostalno iskomunicira riječju „SAD“ i sam odredi trenutak ponovnog početka. Motoričke igre poput trčanja u igri lovice ili trčanja s pravilima rezultirat će osjećajem pripadnosti i razvojem samostalnosti, ali i razvojem snalaženja u prostoru, stoga je važno da djetetu s PAS-om bude zabavno i ugodno (Greenspan i sur., 2003). Isto tako, bitno je postupno povećavati skupinu djece, počevši od jednog, dva vršnjaka pa u krajnjem cilju cijele skupine.

Igre pretvaranja još su jedan od načina poticanja interakcije, jer ona podrazumijeva više različitih podražaja kako bi došli do spoznaje. Igre pretvaranja povezuju se simboličkom igrom. Ovakvim načinom upotrebljava se gesta, mimika i vizualni podražaji kako bi održali igru među djecom ili samo zainteresiranost jednog djeteta s PAS-om. Tako ćemo primjerice, svaki puta kad dijete posegne za određenom igračkom, istu mu pokazati, promijeniti glas te igračku imenovati pitanjem „Želiš autić/kocku/lutku?“. Nadalje, ukoliko dijete traži igru šakljanja, možemo ga šakljati „bubama“ umjesto prstima, ako stereotipno vozi autić na podu mi uzimamo vozača i pridružujemo se igri usmjeravajući njegovu stereotipnu igru u simboličku, a ako se penje na tobogan reći ćemo mu da je to planina. Svaki djetetov pokušaj igre pretvaramo u maštu i igru nadograđujemo maštovitim elementima radnjom koju dijete već radi. Primjer možemo naći kod djeteta s PAS-om koje stereotipno gleda loptice, a mi mu uz poticaj velikim tuljcem i kartonskom kutijom nadograđujemo igru i razvijamo međusobnu suradnju, učenje kosine, slobodnog pada, ali i čekanja na red. Takve igre, kao i igre simboličkog karaktera možemo razvlačiti danima uvijek smišljajući nove elemente i aktivnosti. Iznimno je važno svaku od njih, osim gestama, i glasovno verbalizirati pritom izmjenjujući ton glasa prema potrebama aktivnosti. Ono što svakako treba izbjegavati je pretjerano se uplitati u djetetovu igru, uvodimo samo one elemente u igri koji su djetetu od interesa. Primjer nalazimo kada

djetetu s PAS-om u igri kockama ponudimo da od postojećeg tornja krene u izgradnju mosta. Tada se uplićemo samo stavljanjem jedne kocke na mjesto mosta i verbaliziramo „Gle, ovdje može biti most!“. Također, bitno je izbjegavati ponavljajuće aktivnosti, zbog mogućnosti javljanja stereotipne igre, kao i pretjerano spor govor jer je on djetetu teže razumljiv te dijete brzo gubi interes (Greenspan i sur., 2003).

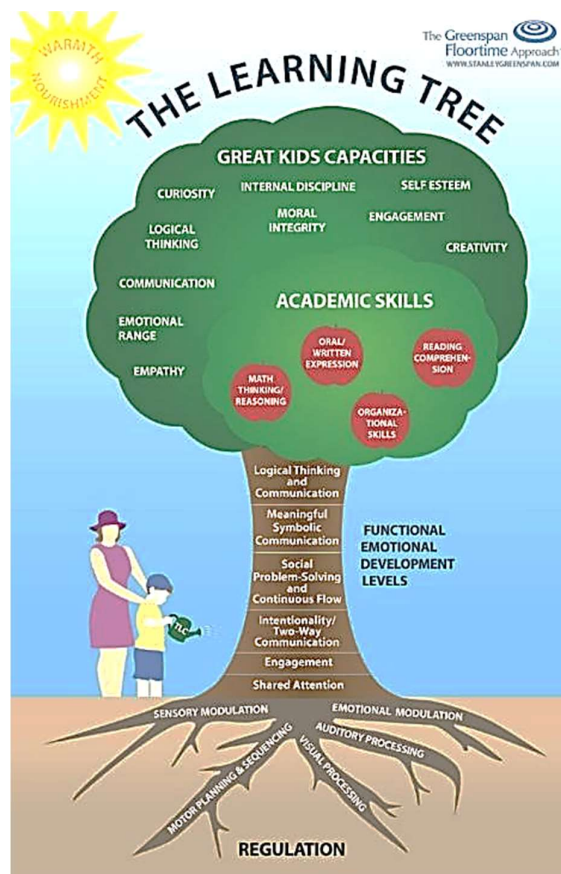
Načini kojima potičemo igru i interakciju kod djece s PAS-om i djece redovnog razvoja ne razlikuju se pretjerano od načina na koji se oni sami igraju. Važno je igru podijeliti na nekoliko koraka te poticati i često tražiti nove prilike za interakciju. Glasom skrećemo pozornost na aktivnosti drugog djeteta, usmjeravajući dijete s PAS-om da obrati pažnju na igračku, radnju, emociju, problem ili na samo postojanje drugog djeteta u skupini. Možemo izreći jednostavno „Vidi!“, „O ne!“, „Gdje je ...?“ uključujući ih u kontekst igre i time poticati međusobnu suradnju i interakciju. Isto tako, naše uključivanje u igru djece s PAS-om pomaže im da razviju i stvore pozitivne socijalne odnose u grupi vršnjaka. Time što postajemo posrednici njihovoj igri, podržavamo motoričke aktivnosti i stvaramo dodatne motivirajuće prilike za djecu s PAS-om na zajednički rad, uvelike potičemo interakciju i interaktivne vještine. Cilj je ovih aktivnosti što duže zadržati dijete s PAS-om u interakciji i igri te potaknuti pozitivne reakcije. Tim putem osnažujemo djecu s PAS-om da budu samostalna u različitim situacijama u kojima se nađu te potičemo interakciju s vršnjacima.

5.3. *Floortime*

Metoda *floortime* je jedna je od načina rada stručnjaka odgojno-obrazovnog procesa s djecom s PAS-om. To je metoda koju je osmislio i usavršio američki dječji psihijatar Stanley Greenspan kako bi maksimizirao komunikaciju, učenje i interakciju kod djece (Greenspan i sur., 2003). Metoda potiče cjelovit razvoj koji obuhvaća pristup djetetu na razvojnoj razini poštujući njegove individualne karakteristike dok dijete uči i razvija svoje odnose s bliskim osobama. Ovaj pristup vodi se pozitivnim emocijama kao glavnim motivatorom. Stručnjaci pred dijete stavljaju razne izazove koje postupno proširuju i povećavaju bez preuzimanja kontrole nad interakcijom koju stvaraju (Greenspan i sur., 2003). Uzimajući u obzir sva iskustva tijekom prakse, Greenspan je sistematizirao i pojednostavio pristup učenju u organizirani skup tehnika. Te tehnike rade se prema „stablu učenja“ ili engleskim rječnikom „The learning tree“. Slika 19 prikazuje na koji su način posloženi skupovi tehnika koje dijete mora savladati ovom metodom.

Slika 19.

„Stablo učenja“, „The learning tree“

Napomena: Preuzeto iz <https://thefloortimecenter.com/>. (n.d.). Understanding-individualized-greenspan-dir-profiles: <https://thefloortimecenter.com/understanding-individualized-greenspan-dir-profiles/>

Prema slici 19 uspoređuje se razvoj djeteta s rastom stabla te se naglašava važnost da djetetov razvoj krene od korijena. Kao što biljci treba čvrst korijen kako bi izrasla i postala snažna, tako i djetetu trebaju čvrsti temelji da nauči ovladati emocijama, sudjelovati u socijalnim interakcijama te izrasti u snalažljivog čovjeka spremnog za suočavanje s problemima. Gledajući stablo, djetetu s PAS-om važno je osigurati pravilan socijalni, emocionalni, auditivni i vizualni razvoj kao i razvoj motoričkog planiranja. Ukoliko jedna od ovih regulacija nije pravilno razvijena, nailazimo na previše ili premalo stimulirano dijete koje je u nemogućnosti usvojiti nove vještine, kontrolirati svoje ponašanje i efektivno se socijalizirati u skupini, što je najčešći slučaj kod djece s PAS-om. Kako bi nastavilo razvoj svojih vještina i počelo učiti nove, dijete s autizmom mora usvojiti sve vještine navedene u „korijenu“. Kroz dio debla, dijete uči podijeliti pažnju, dvosmjernu komunikaciju, rješavanje problema, simboličku interakciju te

logičko razmišljanje i komunikaciju. Kako bi se održala ravnoteža, svako od ovih područja mora biti usvojeno prije prelaska na učenje novih vještina. Tek usvajanjem vještina iz područja „debla“ dijete prelazi na „krošnjju“ u kojoj se nalaze sve vještine potrebne za usvajanje samostalnog i kvalitetnog života. Neke od tih vještina su pisanje, čitanje, matematičke te organizacijske vještine, ali i empatija, komunikacija, logika, samopouzdanje, kreativnost i moralni integritet.

Kao što stablo treba njegovanu i zdravu okolinu, tako i dijete, bilo urednog razvoja ili s teškoćom, bez pozitivnih i zdravih odnosa nema mogućnosti za pozitivni napredak.

ZAKLJUČAK

Rad s djecom s PAS-om zahtijeva mnogo znanja i vještina, od načina na koji pristupiti djetetu kako bi mu olakšali funkcioniranje u odgojno-obrazovnoj ustanovi ranog i predškolskog odgoja do omogućavanja bolje komunikacije kako bi izrazilo svoje želje i potrebe. Kroz ovaj diplomski rad najviše se ističu načini rada koji uključuju vizualnu podršku, strukturiran način podučavanja te potpunu individualizaciju ciljeva. Djeca s teškoćom iz spektra autizma imaju probleme u razumijevanju interakcija s drugima. Njihove teškoće su u razumijevanju razgovora, nerazumijevanju emocija drugih ljudi i pravila ponašanja u socijalnim situacijama. Igra predstavlja učinkovit način podučavanja djece s autizmom i ključan je aspekt razvojnog pristupa podučavanju. Djeca s PAS-om mogu napredovati u područjima komunikacije i socijalne interakcije ako su uključena u igru u prirodnom i strukturiranom okruženju s vršnjacima redovnog razvoja.

Važno je također naglasiti probleme i nedostatke kojih svakako nije malo, a rijetko se spominju. To je usavršavanje i obrazovanje stručnjaka u područjima dječje socijalne interakcije i igre kako bi uključili djecu s autizmom u skupine odgojno-obrazovnog sustava. Edukaciju i osposobljavanje stručnjaka, prvenstveno odgojitelja koji rade s djecom s poremećajem autističnog spektra (PAS), smatramo prioritetom. Slijede nesuradnja roditelja, uglavnom zbog neznanja ili straha, te njihovo neprihvatanje djeteta kao individue i njegove dijagnoze. Najveća je potreba za educiranim edukacijskim rehabilitatorima koji zbog svog specifičnog znanja u poticanju igre i interakcije kod djece s PAS-om mogu uvelike doprinijeti u konkretnim situacijama skupine u odgojno-obrazovnim ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Svakako je potrebno dati veliku važnost upornosti i strpljenju, jer je ponekad za primjećivanje promjena potrebno dosta vremena i truda, a sve na kraju ovisi o karakteru samog djeteta, stupnju teškoće, a posebno kognitivnom stanju. Moramo uzeti u obzir kako ne možemo pomoći svoj djeci s PAS-om jer je zbog specifičnosti spektra ponekad potrebno uključivanje specijaliziranih ustanova koje se bave djecom i odraslima s težim teškoćama iz spektra autizma. Nadalje, može se zaključiti da je potrebno truditi se i unapređivati praksu, ali da je trenutno vrlo malo istraživanja u području učenja igre i interakcije kod djece s PAS-om.

Kroz prikaz socijalnih priča uvidjeli smo pozitivne učinke takvog pristupa na ponašanje djeteta s PAS-om. Isto tako, da bi one funkcionirale potrebno je da budu individualizirane prema djetetovim potrebama i da se koriste za svako dijete u pravo vrijeme.

Istraživački dio ovog diplomskog rada daje uvid u načine funkcioniranja djeteta, kako u skupini, tako i samostalno te ukazuje na potrebu daljnjeg rada. Rezultati su također prikazali pozitivne

pomake kada u radu s djecom s PAS-om primijenimo odgovarajuće postupke, koje bez suradnje s edukacijskim rehabilitatorima ne bi bilo moguće uvesti.

Rano otkrivanje, dijagnostika i uključivanje u program rane intervencije, uz primjerene oblike potpore u obliku individualiziranih edukacijsko-rehabilitacijskih programa, mogu značajno utjecati na perspektivu djetetova razvoja i osposobljavanja za život u društvenoj zajednici (Bujas Petković, Frey Škrinjar i sur., 2010).

Iako je više puta tijekom rada istaknuta potreba prilagođavanja odgojno-obrazovnog procesa, tematika ovog rada u praksi je vrlo malo zastupljena, ali daje uvid u mogućnosti daljnjeg istraživanja. Ovaj rad je kroz studiju slučaja donio uvid u načine rada odgojno-obrazovne posebne skupine s djecom s poremećajem iz autističnog spektra, ali i njihovo svakodnevno snalaženje s djecom urednog razvoja. Zanimljivo bi bilo istražiti daljnje mogućnosti razvoja igre i socijalne interakcije kroz oči odgojitelja u redovnim skupinama koje se susreću s djecom s PAS-om. Osim toga, možemo istraživati funkcioniranje djece s PAS-om u redovnim grupama i prema tome unapređivati i mijenjati praksu. Zahvaljujući studiji slučaja uviđamo potrebu daljnjeg usavršavanja odgojitelja za kvalitetno poticanje igre i socijalne interakcije među svom djecom pa tako i djecom s poteškoćama iz autističnog spektra.

LITERATURA

- Agencija za odgoj i obrazovanje (2008). *Poučavanje učenika s autizmom-školski priručnik*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Ashcroft, W., Dellosa, A.M., Quinn, A.M.K. (2013). *Social skills games and activities for kids with autism*. Waco Texas: PrufrockPressInc.
- Ayres, A.J. (2009). *Dijete i senzorna integracija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Biel, L., Peske, N. (2007). *Senzorna integracija iz dana u dan*. Buševac: Osvarenje.
- Budek, T. (2021). *Posebnosti odgoja i obrazovanja djeteta s poremećajem iz spektra autizma: studija slučaja*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Bujas Petković, Z., Frey Škrinjar, J. i sur. (2010). *Poremećaji autističnog spektra*. Zagreb: Školska knjiga.
- Deskar, L. (2022). *Poticanje komunikacije i socijalne interakcije djece s poremećajem iz autističnog spektra u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Državni pedagoški standard, Narodne novine, 63/2008, (2008).
- Duran, M. (1997). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Fedewa, M., Watkins, L., Barber, A., Baggett, J. (2023). *Supporting social play of preschoolers with and without autism: A collaborative approach for educators and speech language pathologists*. USA: The University of Alabama.
- Gjurković, T. (2018). *Terapija igrom*. Split: Harfa.
- Gray C. (1994). *The new social story book (Illustrated edition)*. Arlington: Future Horizons.
- Greenspan, S.I., Wieder, S., Simons, R. (2003). *Dijete s posebnim potrebama: poticanje intelektualnog i emocionalnog razvoja*. Lekenik: Osvarenje.
- Hočevar, A. P. (2023). Igra autistične djece, *Varaždinski učitelj*, 6 (11), 131-139.
- Jančec, M., Šimleša, S., Frey Škrinjar, J. (2016). Poticanje socijalne interakcije putem socijalnih priča u dječaka s poremećajem iz spektra autizma, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52 (1), 87-99.
- Marijan, L. (2015). *Uloga združene pažnje i igra u dječjem autizmu*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet.
- Marušić Dalić, S. (2023). Razvoj socijalnih vještina kod djece s autizmom, *Varaždinski učitelj*, 6 (11), 648-654.

- Mendeš, B., Marić, Lj. i Goran, Lj. (2020). *Dijete u svijetu igre: Teorijska polazišta i odgojno-obrazovna praksa*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
- Remschmidt, H. (2009). *Autizam: pojavni oblici, uzroci, pomoć*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Thompson, J. (2016). *Vodič za rad s djecom i učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama*. Zagreb: Educa.
- Valenčić Štembergar, A. (2021). Važnost i uloga igre kod djece s autizmom, *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, 5(5), 33-48.
- Zrilić, S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Zrilić, S. (2022). *Djeca s teškoćama u inkluzivnom vrtiću i školi*. Zagreb-Zadar: Sveučilište u Zadru.

PRILOZI I DODACI

Prilog 1–,Tablica bilježenja individualnih ciljeva i praćenja ponašanja“

TABLICA BILJEŽENJA INDIVIDUALNIH CILJEVA I PRAĆENJE PONAŠANJA

DATUM/TJEDAN: 20.M. - 24.M.		DIJETE:				
AKTIVNOST	CILJ	20.M.	21.M.	22.M.	23.M.	24.M.
POZDRAVLJANJE	Pozdravlja 1 vršnjaka-samostalno, spontano (Bok, Daj 5)- pri dolasku, odlasku iz skupine (pomoć: pokazivanje na vršnjaka bez pitanja Što sad?)	-	-	+	+	-
ZAHTIJEVANJE	Zahiti jeva igračku, pojačanje od vršnjaka rečenicom, u skupini (Daj ___) - na nalog, uz gestu- 3x u skupini (bez igrališta)	+	-	-	+	-
TRANZICIJA	Na grupni verbalni nalog odg. (Stanite u red)- staje u red i čeka 1 min. - bez uvjetovanja	-	-	-	-	-
IGRA	Izmjenjuje red u ja-ti igri s vršnjakom – 6 izmjenjena – 3 svatko- uz viz. prikaz reda, bez verb. usmjerenja odg Funk., simbolički se igra s 3 različita seta – garaža, pruga, kuhinja, kućica... -uz poticaj odg. uvjetovanje, zajedničku igru s odg.	+	-	+	+	+
IGRALIŠTE, SOBA	Uključuje se u jednu motoričku igru s vršnjacima uz pomoć odgojitelja – lovice, gađanje loptom, poligon	-	-	-	+	+
KRUG, MOT. IGRE	Spontano imitira 3 pokreta iz 2 pjesmice, igre	+	+	+	+	-
ZZS	Slaže puzzle od 9 dijelova – samostalno – nove puzzle	-	-	-	-	+

Kriterij usvojenosti + 3 dana s 2 terapeuta

SVAKODNEVNO PRAĆENJE PONAŠANJA									

TABLICA BILJEŽENJA INDIVIDUALNIH CILJEVA I PRAĆENJE PONAŠANJA

DATUM/TJEDAN: 11.12. - 15.12.

DIJETE:

AKTIVNOST	CILJ	11.12.	12.12.	13.12.	14.12.	15.12.
POZDRAVLJANJE	Pozdravlja 1 vršnjaka-samostalno, spontano (Bok, Daj 5) - pri dolasku, odlasku iz skupine (pomoć: Što sad?, bez slike, geste	-	+	+	+	+
ZAHITIJEVANJE	Zahitjeva igračku, pojačanje od vršnjaka rečenicom, u skupini (Daj ___) - na nalog, uz gestu- 1x u skupini (bez igrališta) Spontano zahitjeva koristeći glagol / boju + imenicu, bez verbalnog modela – 7x u danu	+	-	-	-	+
TRANZICIJA	Na grupni verbalni nalog odg. (Stanite u red)- staje u red i čeka 10 sec. - uz uvjetovanje: stani u red pa čokolada	-	+	+	+	+
IGRA	Izmjenjuje red u ja-ti igri s vršnjakom, uz usmjeravanje odgojitelja	-	+	+	+	+
IGRALIŠTE	Zahitjeva 2 različite sprave od vršnjaka (konjić, klackalica) - spontano, bez naloga odgojitelja (pomoć: Što sad?)	-	-	+	+	-
KRUG	Imitira 3 pokreta iz 2 pjesmice	+	+	+	+	+
ZZS	Sláže puzzle od 6 dijelova – samostalno	-	+	+	+	+

Kriterij usvojenosti + 3 dana s 2 terapeuta

Samostalno + Uz podršku -

SVAKODNEVNO PRAĆENJE PONAŠANJA

																	
---	---	---	---	---	---	---	---	--	---	---	---	---	---	---	---	---	---

TABLICA BILJEŽENJA INDIVIDUALNIH CILJEVA I PRAĆENJE PONAŠANJA

DATUM/TJEDAN: 22.01. - 26.01.

DIJETE:

AKTIVNOST	CILJ	22.01.	23.01.	24.01.	25.01.	26.01.
POZDRAVLJANJE	Pozdravlja 1 vršnjaka-samostalno, spontano (Bok, Daj 5)- pri dolasku, odlasku iz skupine (pomoć: Što sad?, bez geste, pokazivanje na vršnjaka	+	+	+	+	+
ZAHITJEVANJE	Zahtijeva igračku, pojačanje od vršnjaka rečenicom, u skupini (Daj ☐ - na nalog, uz gestu- 2x u skupini (bez igrališta)	+	+	+	+	+
TRANZICIJA	Na grupni verbalni nalog odg. (Stanite u red)- staje u red i čeka 45 sec. - bez uvjetovanja	-	-	-	-	-
IGRA	Izmjenjuje red u ja-ti igri s vršnjakom – 6 izmjena – 3 svatko- uz viz. prikaz reda, bez verb. usmjeravanja odg	-	+	-	+	+
	Funk., simbolički se igra s 2 različita seta – garaža, pruga, kuhinja, kućica... -uz poticaj odg. uvjetovanje. zajedničku igru s odg.	+	+	+	+	+
IGRALIŠTE	Uključuje se u 1 motoričku igru s vršnjacima uz pomoć odgojitelja – lovice, gađanje loptom, poligon	+	+	+	+	+
KRUG, MOT. IGRE	Spontano imitira 3 pokreta iz 2 pjesmice, igre	+	+	+	+	+
ZZS	Služe puzzle od 9 dijelova – samostalno	+	+	+	+	+

Kriterij usvojenosti + 3 dana s 2 terapeuta

SVAKODNEVNO PRAĆENJE PONAŠANJA

								
---	---	---	---	--	---	---	---	---

TABLICA BILJEŽENJA INDIVIDUALNIH CILJEVA I PRAĆENJE PONAŠANJA

DATUM/TJEDAN: 19.02. - 23.02.

DIJETE:

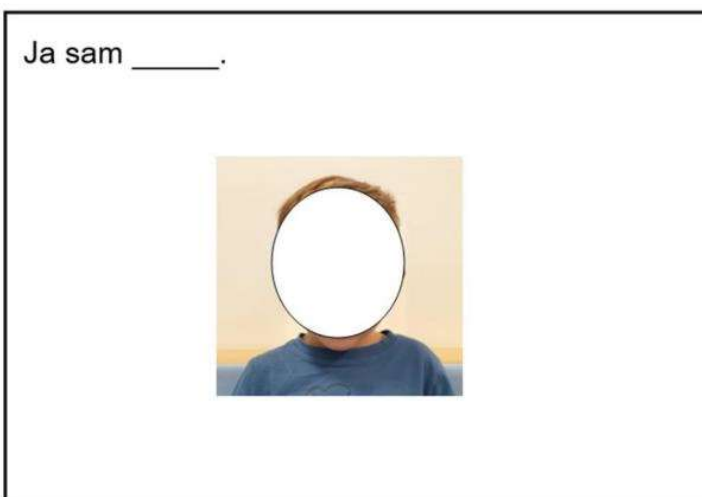
AKTIVNOST	CILJ	19.02.	20.02.	21.02.	22.02.	23.02.
POZDRAVLJANJE	Pozdravlja 1 vršnjaka-samostalno, spontano (Bok, Daj 5)- pri dolasku, odlasku iz skupine - pomoć: Što sad?, bez geste, pokazivanje na vršnjaka	+	+	-	+	+
ZAHTIJEVANJE	Zahitjeva igračku, pojačanje od vršnjaka rečenicom, u skupini (Daj ___) - na nalog, uz gestu- 2x u skupini (bez igrališta)	-	+	+	+	+
	Spontano zahtjeva koristeći glagol / pridjev + imenicu, bez verbalnog modela - 12x u danu	-	-	+	+	+
TRANZICIJA	Na verbalni nalog odg. (Stanite u red)- staje u red i čeka 45. sec. - uz uvjetovanje: stani u red pa čokolada	+	+	+	+	+
IGRA	Izmjenjuje red u ja-ti igri s vršnjakom, uz viz. prikaz reda, bez verb. usmjeravanja odg.	-	+	+	+	+
IGRALIŠTE	Zahitjeva 2 različite sprave od vršnjaka (konjić, klackalica) - spontano, bez naloga odgojitelja (pomoć: Što sad?)	-	+	+	+	+
KRUG	Imitira 3 pokreta iz 2 pjesmice	+	+	+	+	+
ZZS	Služe puzzle od 6 dijelova - samostalno, pomoć: puzzle okrenute	+	+	+	+	+

Samostalno + Uz podršku - Kriterij usvojenosti + 3 dana s 2 terapeuta

SVAKODNEVNO PRAĆENJE PONAŠANJA

																	
---	---	---	---	---	---	---	---	--	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Prilog 2–Primjer socijalne priče

Ovo je moja mama _____.

Mama vozi auto.
Ona sjedi naprijed.

Ja sjedim iza u sjedalici.

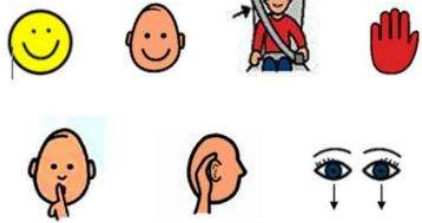
Auto vozi po cesti.

Kada se vozim vidim druge aute, zgrade, semafore, prometne znakove i reklame.

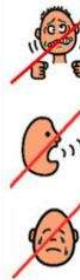

Kada se vozim u autu
lijepo se ponašam i dobar sam.

DA!

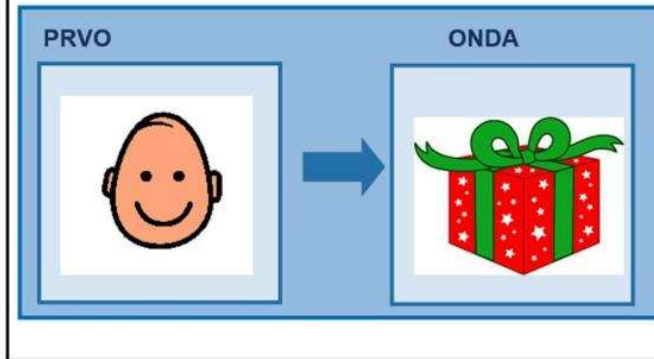
X NE!

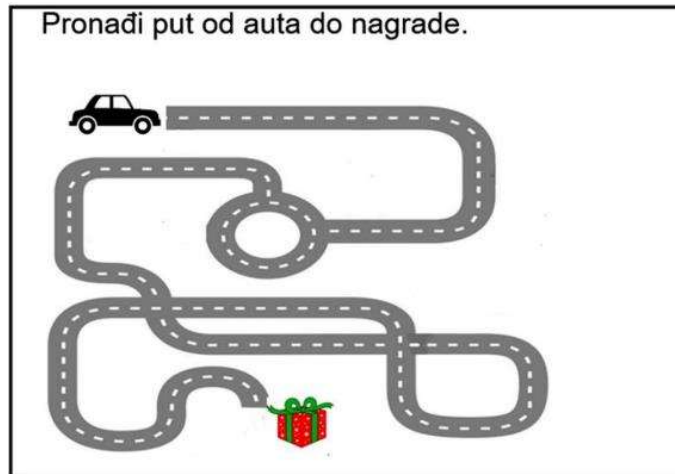
Kada se vozim mogu:

- slušati pjesmice
- pjevati
- listati kataloge
- stiskati loptice
- gledati kocku

Ako budem dobar u autu dobijem nagradu!

Pronađi put od auta do nagrade.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)